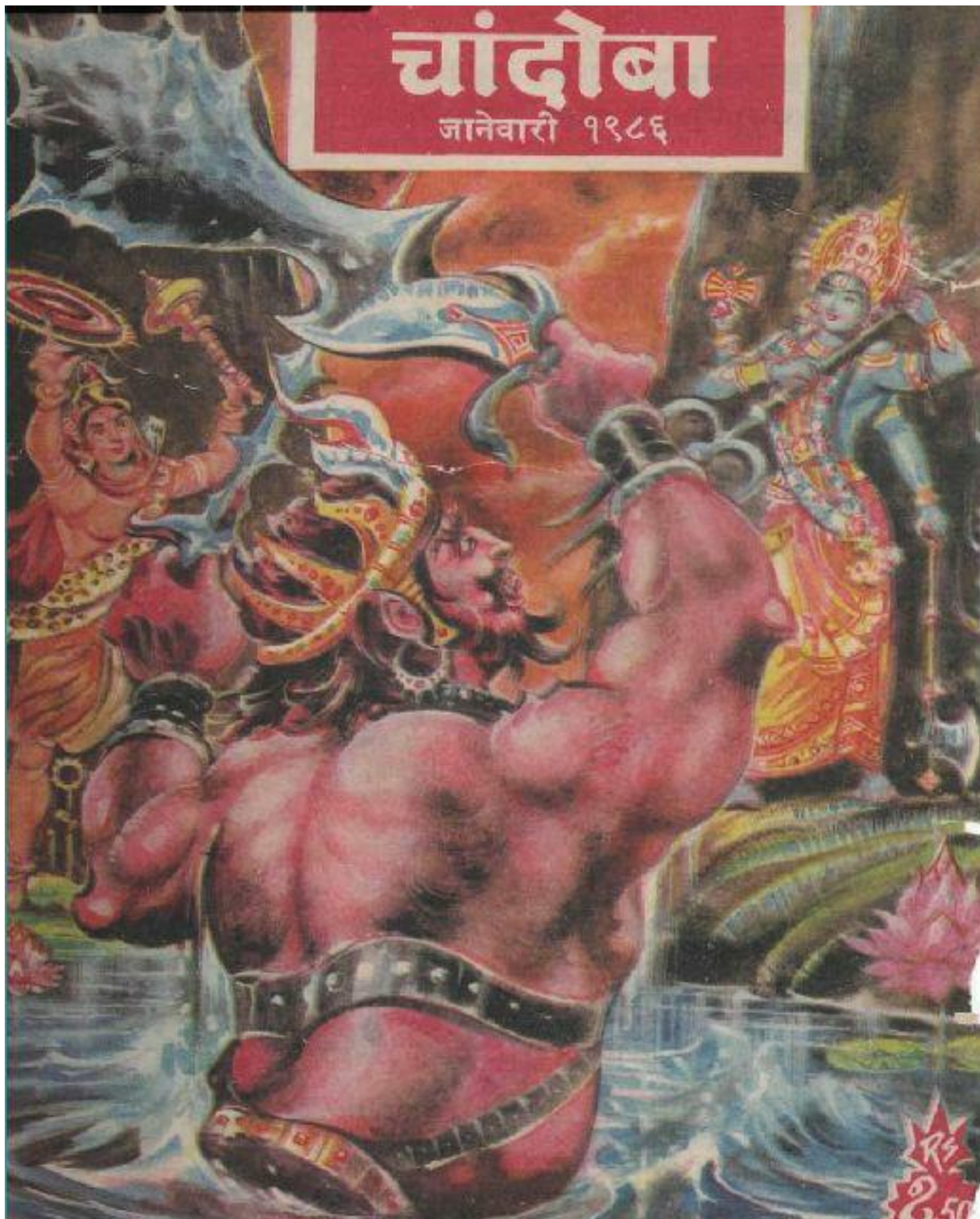

चांदोबा
जानेवारी १९८६

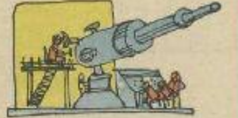
चांदोबातील नवलाई

इंग्रजी जाणणारा चिपांझी

अटलांटाचा चार वर्षांचा बुटका चिपांझी इंग्रजीचे काही शब्द शिकला आहे. इंग्रजी मधून विचारल्या जाणाऱ्या प्रश्नाची उत्तरे तो तोंडाने देता आली नाहीत तरी त्याचे शब्द संकेत गणितांच्या चिन्हांने देऊ शकतो.

प्रचंड नक्षत्रमंडळ

अमेरिकेच्या अरिजोना विटपीक नॅशनल ऑबजरवेटरीच्या संबंधीत वैज्ञानिकानी आजपर्यंत एका नक्षत्रमंडळाचा शोध लावला आहे. आकाशातील सर्वात मोठे असे हे नक्षत्रमंडळ पृथ्वीपासून एक लाख करोड प्रकाश वर्षांपासून दूर आहे. ह्या गोष्टी संबधी खुलासा जाकब नावाच्या खगोल शास्त्रज्ञानीं दिला आहे.

बोलणारा पैसा

कॅनडातील आंधळ्या माणसाना आपल्या हातातील पैसे किती आहेत हे समजण्याकरीता बोलणारे एक अपूर्व यंत्र निर्माण करण्याचा प्रयत्न चालू आहे. हा प्रयोग सफल झाला तर तो पैसा इंग्रजी व फ्रेंच भाषेतून बोलू शकेल.

तुम्हांला माहीत आहे कां ?

१. भारतीय संगित व नृत्य ह्यांना परदेशी नेऊन त्याची लोकप्रियता वाढविणारा नेता कोण ?

२. पन्नालाल घोष ह्यांनी कोणत्या वाद्य वादनात प्राविण्य संपादन केले आहे ?

३. शहनाई वाद्य वाजवणारे सुप्रसिद्ध कलाकार कोण ?

४. बेगम अख्तर कोणती गाणी म्हणण्यात प्रसिद्ध आहे ?

५. १९६६ मध्ये जेव्हां संयुक्त राष्ट्रसंघाचा शुभारंभ झाला. तेव्हां संगित संमेलन करणारी भारतीय गायिका कोण ?

[उत्तरे पान ६५ वर पहावीत]

इंद्रद्युम्न

इंद्रद्युम्न नावाच्या राजाने आपला बराच काळ इंद्रलोकात घालवला. एक दिवस देवतांनी त्याला सांगितले की, स्वर्गलोकातील तुझे यश संपले. त्यामुळे तू आता यापुढे इंद्रलोकात वास्तव्य करण्यायोग्य राहीला नाहीस. म्हणून त्याला पृथ्वी लोकात पाठवून दिले.

इंद्रद्युम्न एका जंगलातून जात असतांना त्याला समोरून येणारे मार्कंडेय मुनी दिसले त्याने त्यांना विचारले-"काय हो आपण मला ओळखले नाहीत कां ?"

"मी आपणांस ओळखले नाही." मार्कंडेयनी म्हटले-"काय हो आपल्याहुनही महान व्यक्ति कोणी आहे ?" राजाने विचारले. "माझ्याहूनही महान म्हणजे प्रवाकर्ण अस्वल आहे. चला आपण त्यालाच जाऊन विचारु या." असे म्हणून मुनीने राजाला बरोबर घेतले व ते त्या अस्वलाजवळ आले.

अस्वल म्हणाले-"मला माहित नाही. तुम्ही कोण आहात ? परंतु माझ्या पेक्षा महान म्हणणे बालीकजंघ नावाचा एक बगळा आहे. चला, आपण त्यालाच जाऊन विचारु या." त्याचे म्हणणें ऐकून तो बगळा म्हणाला-"मला आठवत नाही तुम्ही कोण आहात ?" माझ्यापेक्षा मोठा असलेल्या आकूपार नावाच्या कासवाला जाऊन विचारु या." असे म्हणून ते तिथे चालू लागले.

कासव राजाला पहाताच प्रसन्नतापूर्वक म्हणाला-"हे राजा, मी आपल्याला कसा विसरेन. आपण ज्या गाई दान दिल्या आहेत. त्याच्या खुराच्या दाबामुळेचे हा तलाव झाला आहे. ह्याच कारणाने ह्याला इंद्रद्युम्नाचे तळे म्हणतात.

दुसऱ्याक्षणी इंद्रलोकातून एक दिव्य रथ त्यांच्या समोर येऊन थांबला. त्यावर देवदुतांनी म्हटले-"महाराज, आपले यश अजून पर्यंत पृथ्वीलोकांत पसरले आहे. त्यामुळे आपण इंद्रलोकात येऊ शकता. ह्यानंतर राजाने त्या चौघांची प्रेमाने भेट घेऊन त्यांना पाठवून स्वतः इंद्रलोकात परत आला.

चोराचे उपकार

एका गावात रमानाथ व रमाबाई नावाचे एक जोडपे रहात होते. त्यांची नावे जशी एकमेकांना साजेशी होती. तशीच मने एकमेकांना जुळणारी होती. दोघांना चोरी करायला फार आवडे. लग्नानंतर रमाबाईने नवऱ्याजवळ नवीन साडी विकत घेण्याचा हट्ट धरला. तेंव्हा रामनाथने मोठ्या हुषारीने कपड्याच्या दुकानांतून साडी चोरून आणली. हि गोष्ट समजताच रमाबाईला स्वर्ग दोन बोट उरली.

त्या दिवसांपासून दोघांनी एकमेकांशी विचार विमर्श करून लहान मोठ्या चोऱ्या करण्यास आरंभ केला. त्या करीता ते दर वेळेस एक भाड्याचे घर घेऊ लागले आणि जर त्या मालकाला आपण चोरी करतो हा मागोवा लागलाच तर तो कळण्यापूर्वीच ते ती जागा सोडून जात. रमाबाई जेव्हा नविन भाड्याच्या घरात आली. तेव्हां तिने परसदारी उगवलेल्या फुलांची एक माळ बनवली व ती घेऊन शेजारणीला देऊन म्हणाली-"आज, तुम्ही तर साक्षात् महालक्ष्मीसारख्या दिसता म्हणून हि माळ ओवून मी तुम्हांला द्यायला आले आहे. हि तुम्हांला दिली तर मला पुण्य लागेल. असे म्हणून त्यानी वस्तू कुठेकुठे ठेवल्या आहेत हे हेरून ठेवत व दुसऱ्या खेपेस येऊन वस्तू लुगड्यात लपवून पलायन करीत.

आता ज्या ज्या नव्या घरात तीने प्रवेश केला होता. तेथील आजुबाजुच्या सर्व घरातून तिने काहीबाही चोऱ्या केल्या होत्या. एक दिवस दुपारी एकीच्या सोप्यात आजुबाजुच्या बायका गप्पाटप्पा करीत बसलेल्या असतांना रमाबाई तेथे जात त्यांना उद्देशुन म्हणाल्या-"अग बायांनो ऐकलेत कां आम्ही जेव्हां इथे नविन नविन

विमल मराठे

रहायला आलो तेव्हां कधी चोरीचे नाव ही ऐकले नव्हते परंतु आता चारपांच दिवसापासून पहाते तो माझ्या नवऱ्याचे धोतर चोरीस गेले आणि काल तर विहिरी-वर ठेवलेला पितळेचा तांब्या गायब !"

हे ऐकताच तिथे उपस्थित असलेल्या सर्व बायकांनी आपापल्या घरात झालेल्या चोऱ्यांचा किस्सा ऐकवला.

त्यावर रमाबाई म्हणाल्या–"अशा चोऱ्या होत राहिलेल्या पाहून आपण गप्प रहाता कामा नये. आपण आपल्याकडून डोळ्यात तेल घालून जागरूक राहिले पाहिजे. त्या चोराला तर एका महिन्याच्या आत मी पकडून दाखविन."

रमाबाईचा अंदाज होता की, आपण अशा प्रकारे नाटक केले की आपल्यावर चोरीचा आरोप कोणी उघडउघड करणार नाही. कोणी आपल्यावर शंका घेणार नाही. रमानाथ त्या चोरलेल्या वस्तू घेऊन जाऊन दुसऱ्या गावी नेऊन विकत असे व त्या पैशाने जुगार खेळत असे व दोन-तीन दिवसाने परत येत असे.

एक दिवस रागाच्या आवेशात येऊन रमाबाई नवऱ्याला म्हणाल्या–"तुम्ही तर एक नंबरचे आळशी होऊ लागला आहात मला एकटीलाच कमवावे लागते."

"ठीक आहे, मग सांग बर! मी काय करू?" रामनाथ चिडूनच म्हणाला.

"हे पहा आपली शेजारीण पार्वतीबाई ह्यांच्यापरसातल्या सोनकेळधाच्या झाडाला चांगला भरघोस केळ्यांचा घड लागलेला आहे. आज रात्री तुम्ही जाऊन तो तोडून आणा." रमाबाईनी उपाय सांगितला.

हात्‌तिच्या एवढेच. नां ! मी कापून आणतो घड." रामनाथ उत्साहाने म्हणाला.

त्या दिवशी मध्यरात्री रामनाथ कोयता घेऊन पार्वतीच्या घरात परसात गेला. त्याने केळ्याचा घड कापला व पलीकडे उभ्या असलेल्या रमाबाईच्या हातात दिला व परत उडी मारून आपल्या घरात परत आला. नंतर दोघांनी मिळून तो घड उचलून घरात आणला व दार बंद केले. नंतर रमाबाईने तो केळधाचा घड एका पोत्यात घालून ते पोते माळ्यावर ठेऊन दिले व ते दोघे शांतपणे झोपी गेले.

पहाटे रामनाथच्या किंचाळून ओरडण्याने रमाबाईंना आश्चर्य वाटले त्या उठून बसत आश्चर्य करू लागल्या त्यांनी चोहो-बाजूला नजर टाकली तेव्हां घरात सर्वत्र सामानसुमान विखरून पडलेले होते. घराचे दार सताड उघडे होते. घरात चोरी झाली ते लक्षात आले. गळ्यातील सोन्याची माळ गायब झालेली पाहून त्यांनी किंकाळीच फोडली.

तेव्हां रामनाथ कपड्यांनी भरलेली पेटी उघडून उलटून पालटून पहात होता व आतील पैसा न पाहून ओरडला–"अग ऐ, मी ह्या कपड्यांच्या खाली तीन हजार रुपये लपवून ठेवले होते ते सुद्धा चोरांनी पळवून नेले ग! त्यांचा आरडाओरडा ऐकून शेजारीपाजारी धावत तेथे आले.

तेव्हां रमाबाई स्वत:चेच डोके बडवत म्हणू लागली–"हाय रे देवा, माझे सर्व घर लुबाडले एक पैसापण मागे ठेवला नाही. आम्ही तुझे काय वाईट केले होते.

तेथे जमलेल्या लोकांच्यात पार्वती सुद्धा होती. खोलीच्या कोपऱ्यात सटून ठेवलेल्या पोत्यातील सोनकेळ्याच्या घडाकडे पाहून तिला आश्चर्याचा धक्काच बसला. ती म्हणाली–"मी सकाळी उठून पाहिले तो माझ्या केळधाचा घडच गायब मला खूपच

वाईट वाटले. पण हे सांग ग हा घड तुझ्या घरात कसा काय आला?"

रामनाथ व रमाबाई यांना समजेना की, माळधावर ठेवलेला हा घड खाली कसा काय आला. दोघांनी आपले चेहरे वाकडे केले.

पार्वतीने पाहिले तो केळयाच्या घडातील एका केळयाला एक चिठ्ठी अडकवून ठेवली होती. ती काढून पार्वतीने प्रथम वाचली नंतर तिथे जमलेल्या सर्व लोकांना वाचून दाखविली त्यातील मजकूर असा होता.

"आजपर्यंत मी बेकार होतो. पण चोर नव्हतो. नोकरीच्या शोधार्थ गावभर भटकून शेवटी काल रात्री ह्या बोळातून जात होतो. तेव्हां ह्या घरातून कोणी केळयाचा घड चोरून घेऊन जात असलेले मी पाहिले व त्या क्षणी मी त्या घरात घुसलो व स्वयंपाक घरात दडून बसलो. ह्यानंतर मी त्या दोघांच्या मध्ये झालेले संभाषण ऐकले आणि तुमचे चोरी करण्याचे कारस्थान सर्वांना समजावे ह्या कारणाने मी हा केळयांचा घड माळयांवरून खाली उतरवून दाराला सटून ठेवला. हे सर्व धन तर आपल्या कष्टाचे नाही. ते चोरीचे आहे. त्यामुळे कपडयाच्या खाली लपवून ठेवलेले तीन हजार रुपये मी घेऊन जात आहे. ह्या पैशाने मी काहीतरी व्यापार धंदा सुरू करून प्रतिष्ठापूर्वक आपले आयुष्य घालविन ह्या विचारात आहे."

पार्वतीने ती चिठ्ठी वाचून दाखविली त्यावर सर्वजण तुच्छ नजरेने रामनाथ व रमाबाईकडे पहात त्यांना झिटकारून टाकत रागाने ओरडून म्हणाले–"तुम्हांला दोघांना तर तुरुंगाची हवा खायला पाठविले पाहिजे पण तुम्ही तुमचा पैसा घालवलात त्यामुळे तुमच्यावर दया दाखवून दण्ड केल्याशिवाय सोडून देतो. पण यापुढे तरी आपले आयुष्य ईमानदारीने घालवा." असे म्हणून सर्वजण आपापले चोरीस गेलेले सामान उचलून घेऊन गेले.

ह्यापुढे रामनाथ व रमाबाई ह्यांना त्या घरात राहणें अशक्य झाले त्यांनी रातोरात ते घर सोडून दिले.

पुरस्कार देणारा राजा

चंद्रनगरचा राजा सुदरवर्माला प्रारंभापासूनच बक्षिसे देण्याचा अत्यंत शौक होता. जसजसे त्याचे म्हातारापण जवळ येऊ लागले तशी ही त्यांची सवय आवाक्याबाहेरच वाढू लागली त्यामुळे मंत्री नेहमी राजाबरोबर राहून त्याच्या ह्या सवयी मध्ये नेहमी विघ्न आणत असे.

एकदा राजा इतर सेवक बागेत हिंडत होते. तेव्हां राजाचे लक्ष एका सुंदर विचित्र तऱ्हेच्या पक्षाकडे गेले. राजाने सेवकांकडे त्या पक्षाची मागणी केली व तो मागवून घेतला. व त्या नोकराला विचारले–"ह्या पक्षाचे नाव काय?" कोणालाही त्या पक्षाचे नाव सांगता आले नाही. परंतु त्यातील एकजण म्हणाला–"सरकार हा नविन पक्षी आहे त्याचे नाव त्यालाच विचारू यां!

"अरे वा काय बरोबर सांगितलेस!" असे म्हणत राजाने आपल्या हातातले सोन्याचे कंकण काढून त्याला बक्षीस देऊन टाकले. नंतर पक्षाला त्याचे नांव विचारले परंतु पक्षाने काही सांगितले नाही. तेव्हां त्याच्यातील एकजण म्हणाला–"महाराज, ह्या पक्षाला कान दिसत नाहीत. त्याला ऐकू येईल तर नां!"

त्याचे उत्तर ऐकून राजा प्रसन्न झाला व दुसऱ्या हातातील कंकण काढून त्याने दुसऱ्या एकाला देऊन टाकले. मंत्र्याने विचार केला की, पक्षाचे कारण पुढे काढून तेथे आलेले सर्वजण काहींना काही भेटी वसूल करून राजाचे सारे दागिने हडप करतील मग काय मंत्र्याने एका सेवकाला संकेत करून तो पक्षी उडवून लावला.

पक्षी उडून गेलेला पाहून राजा अत्यंत व्याकुळ झाला. त्यावर मंत्री त्याला म्हणाला–"महाराज, हा पक्षी तर आपले नावही जाणत नाही की, आपले म्हणणे ऐकू पण शकत नाही. असा पक्षी आपल्या काय कामाचा उडून गेला तर छानच झाले."

महान व्यक्ति

कर्पुर देशात राजा माणिक्यवर्मा राज्य करीत होता. त्यांच्या दरबारात गंगाधर मिश्र नावाचा एक कवी होता. तो राजाचा अत्यंत प्रेमी होता.

एकदा राजा माणिक्यवर्माने आपल्या जन्मदिवशी अनेक श्रेष्ठ कवींना भूदान व संपत्ती भेट देण्याचा विचार करून सन्मानित होणाऱ्या व्यक्तिची नावे एक आठवडा आधीच घोषीत केली.

ह्या घटनेनंतर काही दिवसातच दरबारी कवी गंगाधर मिश्रनी आपल्या घरी काही मित्रमंडळीना बोलावले. गप्पा मारत असताना त्या संदर्भामध्ये सुधाकर नावाच्या पंडीताने सांगितले–"मी असे ऐकले आपला राजा विरंची नगरच्या स्वर्णकुंतल नावाच्या कवीचा सत्कार करणार आहे. महाराजाने तसा निरोप आपल्या दूतांकरवी त्याच्याकडे पाठविला आहे की, आपला जन्म दिवशी दरबारात येऊन हजर रहावे. हि गोष्ट तर अशक्यं आहे. कारण गंगाधर कवी राजाचा अत्यंत गाढ मित्र आहे. त्याला सुद्धा हि बातमी कळली नाही तर तुम्हाला कशी काय कळली? दुसऱ्या एका कवीने विचारले.

"महाराजांनीं विरंची नगरात ज्या सेवकाला पाठविले होते. त्याची बायको आमच्याकडे काम करणाऱ्या मोलकरणीची मैत्रिण आहे." सुधाकर म्हणाला.

हे सर्व ऐकताच गंगाधर मिश्रना अत्यंत राग आला. ते ताड्ताड् उठून राजाकडे गेले व म्हणाले–"महाराज राजधानी मधे अशा गोष्टींचा उदोउदो चालला की, आपण आपल्या जन्म दिवसाला दुसऱ्या कोण्या एकाचा सत्कार करण्यास आमंत्रित केले आहेत. काय मला त्या माणसाचे नावगाव समजू शकेल कां?"

गणेश भट

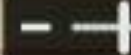
राजा माणिक्यवर्मा मंदहास्य करीत म्हणाला–"तू तर माझा जिवलग मित्र आहेस. त्यामुळे तुला हि सुचना तर मी आधीच देणार होतो. मी विरंचि नगरचा रहाणारा स्वर्णकुंतल नावाच्या कवीचा सत्कार करण्याची योजना आखली आहे.

गंगाधर मिश्र क्षण-दोनक्षण शांत राहिले व म्हणाले–"महाराज, नगरातील सर्व लोकांचा विश्वास होता की सत्कार व सन्मान माझा केला जाईल. मी आपल्याला उलट प्रश्न करीत नाही. पण आपल्या दोघांमध्ये जी मैत्री आहे. त्या आधाराने मी आपल्याला विचारत आहे? मी ह्याचे काय कारण जाणू शकतो कां? कां माझा सन्मान केला जाणार नाही?"

माणिक्यवर्माला जोरात हंसू आले ते म्हणाले–"मी एका कवीची तुलना दुसऱ्या कवीच्याबरोबर करून ह्या निर्णयाला येऊन पोहोचलो आहे. तू तर नेहमी करीताच माझ्या दृष्टीने महाकवी आहेस. इथे काही काही दिवसापूर्वी कवी स्वर्णकुंतल कवीची काही काव्ये वाचण्याची मला संधी मिळाली. ते एक प्रतिभाशाली कवी आहेत. अशी महान व्यक्ति राजाश्रय मिळविण्याची इच्छा मनांत न आणता गावाच्या कुठल्या टोकाला आपले आयुष्य कंठीत आहे. गंगाधर मिश्र त्यावर काही बोलणार तितक्यात एका राजभटाने प्रवेश करीत म्हटले–"प्रभू! विरंचि नगरातून स्वर्णकुंतल नावाचे एक कवी आले आहेत. ते आपले दर्शन करू इच्छितात!"

त्यावर गंधाधर मिश्र परिहासपूर्वक म्हणाले–"महाराज पाहिलेत नां? जमिन व जहागिरदारी मिळण्याची सुचना मिळताच कवी धावत धावत कसे आले?"

राजाने राजभटांना आज्ञा केली की, स्वर्णकुंतल कवींना भेटीस घेऊन यावे. स्वर्णकुंतल कवींने प्रवेश करताच राजा त्यांना म्हणाला–"कवीवर, आपण इतकी घाई करून राजधानीला यायचे काय कारण? आपला सत्कार करण्याची तारीख

तर अजून पंधरा दिवसाने आहे. हा निरोप आमच्या दुताकरवी आपल्याला समजला ना?"

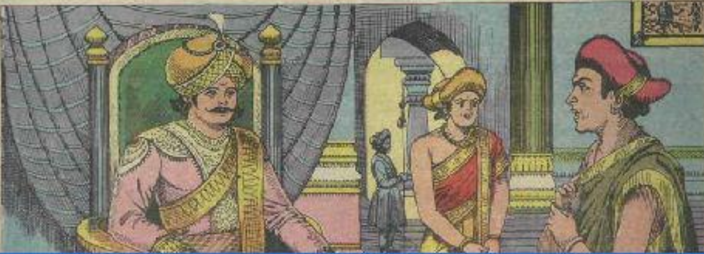
हे उत्तर ऐकून स्वर्णकुंतल कवींना आश्चर्य वाटले–"महाराज, माझ्या येण्याने काही चूक झाली असली तर मला क्षमा करा. परंतु मी हे जाणण्या करीता आलो आहे की कोणत्या कारणासाठी तुम्ही माझा सत्कार करणार आहात?"

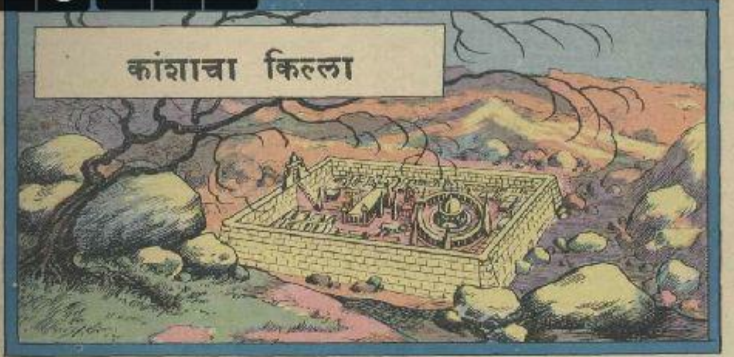
स्वर्णकुंतल कवीचे बोलणे ऐकताच राजाला आश्चर्य वाटले तो म्हणाला– "आपल्या सारखे विचारणारे विरळच असतात की, हा सन्मान कशा करता केला जात आहे. मलाच समजेनासे झाले की, अशा व्यक्तिच्या बाबतीत मी काय विचार करू?"

ह्यावर स्वर्णकुंतल कवी विनयपुर्वक म्हणाले–"प्रभू आपल्या दरबारात गंगाधर मिश्र नावांचे सुप्रसिद्ध महाकवी आहेत. मी तर एक साधारण कवी आहे. आपल्याला नेहमी करीता मी एक अपरिचित असा आहे. तुम्ही जर माझा सन्मान करू पहातो तर तुम्ही माझा सन्मान कां करता ह्यांच्या कारणाने जर माझे मन संतुष्ट झाले तरच मी आपल्या सन्मानाचा स्विकार करेन. नाहीतर नाही."

माणिक्यवर्मा ह्यावर विचार करू लागला की ह्याला काय उत्तर द्यावे! तितक्यात गंगाधर मिश्र स्वर्णकुंतल कवींना म्हणाले–"आपण महाकवी म्हणून ज्या गंगाधर मिश्र ह्यांचा उल्लेख करता तो मीच आहे. मी एक कवी असून सुद्धा आपल्या प्रतिभा न समजलेला असा आहे परंतु तुम्ही जे विचार महाराजांसमोर व्यक्त केलेत त्यानेच मला समजले की माझ्यापेक्षा आपण कितीतरी अधिक पटीने महान आहात. त्यामुळे आपण ह्या सन्मानाला योग्य आहात.

राजा माणिक्यवर्मा गंगाधर मिश्र ह्याचे हे बोलणे ऐकून अत्यानंदीत झाले. त्यांनी आपल्या वाढदिवसाच्या दिवशी स्वर्णकुंतल कवीं बरोबर गंगाधर मिश्र ह्यांचा सुद्धा मोठा सत्कार केला.

[१३]

[चंद्रवर्मा व कापालिनी शंखू मांत्रिकाचे मंत्र-गृह असलेल्या पहाडावर चढून गेले. तेथे कापालिनी करीता चंद्रवर्माने व कालकेतुने मिळून एक छोटीशी झोपडी बांधली. त्यानंतर दुसऱ्या दिवशी पहाटे चंद्रवर्माने जंगलात प्रवेश केला. तेथे त्याला एक लोखंडी साखळी सांपडली. तेवढ्यात एक प्रचंडकाय कुत्रा त्याच्यावर भुंकत त्याच्याजवळ येऊ लागला. नंतर]

तो प्रचंड राक्षसी कुत्रा आपला जबडा आवासत चंद्रवर्माचा गळा पकडण्याच्या उद्देशाने त्याच्यावर तुटून पडला. तेव्हां त्याने ताबडतोब आपल्या कमरेची तलवार उपसली व उगारत त्या कुत्र्याच्या नरडीपाशी आणली. तितक्यात न कळत त्याच्या डाव्या हातातील लोखंडाची साखळी सटकन त्याच्या डोक्याला लागली. तेव्हां तो कुत्रा होलपटत जाऊन दोन तिन फुटावर उलटा होऊन पडला. चंद्रवर्मा विजेच्या गतीने गरकन पाठीमागे वळून त्या भयंकर रूप असलेल्या कुत्र्याच्या अंगावर धावून गेला. तेव्हां ते कुत्रे ताडकन उठून उभे राहिले व चंद्रवर्माच्या हातातील साखळीकडे दृष्टी टाकून धापा टाकीत तेथेच स्तब्ध उभे राहिले नंतर पाठीमागे वळून थोडे लांब झाडीत पळाले व तेथून त्याच्याकडे पहात शेपटी हलवित उभे राहिले.

त्या प्रचंड राक्षसी कुत्र्यामध्ये क्षणार्धात झालेला बदल पाहून चंद्रवर्माला एकदम आश्चर्य वाटू लागले. त्याने आपल्या हातातील लोखंडी साखळीकडे दृष्टी टाकली व त्या राक्षसी कुत्र्याच्या बाजूला फेकली. त्या कुत्र्याने जवळ येत ती साखळी हुंगून पाहिली व तोंडांत धरून त्याने ती चंद्रवर्मा पाशी आणली व शेपटी हलवित त्याच्या समोर उभा राहिला. तो सर्व प्रकार पाहून चंद्रवर्माला मनोमन वाटू लागले की नक्कीच ह्या लोखंडाच्या साखळीमध्ये काहीतरी प्रभाव आहे. त्याने कुत्र्याच्या तोंडांतून ती साखळी ओढून घेतली व तिचे एक टोक त्या कुत्र्याच्या गळ्यात बांधले.

कुत्र्याने चौफेर एकदा नजर फिरविली व जोरात भुंकत त्याने झाडाझुडपाच्या बाजूला चंद्रवर्माला खेचित आणले. चंद्रवर्माला समजले की, ह्या कुत्र्याला आपल्याला कुठेतरी न्यायचे आहे. तो धाडसाने त्या कुत्र्याच्या पाठोपाठ चालू लागला. तेव्हां त्याच्या मनामध्ये असा एक विचार आला की, हे कुत्रे म्हणजे कोणी कुत्ररूपी राक्षस तर नाही नां! कां खरोखरी कुत्रे आहे?

कुत्र्याने थोडा वेळ बऱ्याच कांटया-कुटयातून चालत नेऊन सरते शेवटी चंद्र-वर्माला एका पहाडाच्या टोकावर आणून सोडले. त्या डोंगरावरच्या थोडया माळ-रानासारख्या जागेत एका झाडाखाली एक झोंपडी त्याच्या दृष्टीस पडली. त्याला वाटले की, एखादे वेळेस कुत्र्याचा मालक त्या झोपडीत रहात असावा व तो त्याच्या-पाशी आपल्याला घेऊन जात असावा. असे वाटताच त्याने ती साखळी त्याच्या गळ्यात अडकवून टाकली व तो त्या डोंगरावरून खाली उतरून त्या झोपडीच्या जवळ जाऊ लागला.

झोपडीजवळ पोहोचल्यावर सुद्धा कोणी ही झोपडी बाहेर आले नाही. तेव्हां कुत्रा जोरात भुंकत झोपडीत घुसला व दुसऱ्या क्षणी बाहेर येऊन इकडे तिकडे पाहू लागला त्याच्या पहाण्यावरून असे वाटत होते की कोणी माणूस ह्या झोपडीत रहात असावा तो उत्सुकतेने झोपडीच्या आत गेला. परंतु आत तर कोणी सुद्धा नव्हते एका कोपऱ्यात एक मोडकी तोडकी खाट पडली होती. दुसऱ्या भिंतीला लागून एक चुलाणे होते. त्याच्या जवळपास दोन चार भांडी उलथी पालथी पडलेली होती. त्या भिंतीला लागूनच काही मातीची मडकी सुद्धा होती त्याच्या बाजूला एक काठी व एक कांबळे व काही फाटके तुटके कपडे पडलेले होते.

ती वस्तुस्थिती पाहून चंद्रवर्माला कोणी गरीब माणूस येथे रहात असावा असे वाटले परंतु इतक्या भयंकर जंगलात गरीब माणसाला रहाण्याची जरूर काय? कां हा दुसरा कोणी भयंकर मांत्रिक आहे.

चंद्रवर्माला जशी शंका आली तसे झटकन त्याने भिंतीला लागून असलेल्या भांडयातून वाकून पाहिले त्याला वाटत होते की जर तो नरमांस भक्षक असला तर त्या भांडयात काही हाडेमांस नक्कीच दिसेल.

चंद्रवर्मा त्या विचारात गुंग होता. तेवढयात त्याला दरडावून बोलल्याचा आवाज ऐकू आला–"खबरदार! तू आपल्या जागेवरून हललास किंवा हलण्याचा प्रयत्न केलास तर हा भाला तुझ्या पाठीतून आरपार जाईल. पाठीमागे पाहिल्या-शिवाय माझ्या प्रश्नांना उत्तरे दे?"

चंद्रवर्माला दरदरून घाम फुटला. त्याला समजले सुद्धा नाही की, आता आपल्याला कोणत्या कठीण प्रसंगाला तोंड द्यावे लागणार आहे. खरे तर आपल्या पाठीमागे उभ्या असलेल्या दुष्टाने आपल्या पाठीवर भाल्याचा नेम धरला असेल तर पाठीमागे पहाण्यात अर्थ नाही. चंद्रवर्माने आपली भीती लपविण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला व त्याला म्हणाला–"अरे, मी तर तुझा मित्र आहे. तू माझा चेहरा पाहिलास तर तुला हि गोष्ट नक्की समजले!"

"छीः छीः तू माझा मित्र" चंद्रवर्माच्या पाठीमागे उभा असलेला माणूस दरडावून बोलला. नंतर क्षणभर शांत राहून म्हणाला–

"तर मग सांग, तुझ्याबरोबर आलेले राजभट कुठे आहेत?"

"राजभट! हे तुम्ही काय म्हणता आहात?" चंद्रवर्माला त्यांच्या बोलण्याचे आश्चर्य वाटले. तो म्हणाला–"अहो, मी तर ह्या जंगलात एकटाच केव्हांपासून भटकत आहे. देवाची कृपाच समजा तुमच्या ह्या राक्षसी कुभ्यापासून ह्या साखळीनेच मला वाचवले. नंतर ह्या कुभ्याने मला तुमच्यापाशी येण्याचा रस्ता दाखवला. म्हणून तर मी इथ येऊन पोहोचलो."

"हे तर खरेच आहे की ह्या लोखंडाच्या साखळीमुळेच तुझे प्राण वाचले. ह्याच लोखंडी साखळीने ह्या कुभ्याला बांधून माझा मुलगा हिंडत असे. आता ते राजभट त्याला पकडून घेऊन गेले. तेव्हां हि साखळी तुटून जंगलात कुठेतरी पडली. तुमच्या हातात ही साखळी पाहून ह्या कुभ्याला वाटले की त्याच्या मालकाचे तुम्ही कोणी मित्र असाल. म्हणून तुम्हांला जीवानिशी त्याने सोडून दिले. आता हे सांग की माझा मुलगा जिवंत आहे का राजाने त्याला ठार मारले?" त्या माणसाने त्याला विचारले.

चंद्रवर्माला हे सर्व बोलणें विचित्र वाटले तो मनात विचार करू लागला की, हा माणूस आपल्याला राजभट समजून राहिला आहे. त्याच्या मुलाला कैद करून नेणाऱ्या लोकांपैकी आपण एक आहोत असा त्याचा गैरसमज होऊन त्याने आपल्या पाठीला

भाला टेकून ठेवला आहे. आता ह्या कठीण पेचातून कसे सुटावे."

तेवढ्या कठीण समस्येंतून सुद्धा त्याला एक उपाय सुचला. त्यानें आपल्या कमरेची लटकती तलवार त्याला हाताने दाखवित म्हटले–"महाशय, तुम्ही तर माझ्या बाबतीत गैरसमज करून घेतलेला आहेत. तुमच्या मुलाला पकडून नेणाऱ्या लोकांपैकी मी नाही. तुम्ही ज्या राजाचे नाव सांगता तो मला माहीत सुद्धा नाही. माझ्या कमरेची हि लटकणारी तलवार पाहिजे तर तुम्ही काढून घ्या. नंतर आपण ह्या गोष्टींचा विचार करू!"

चंद्रवर्माचे बोलणे संपत नाही तोच त्या म्हाताऱ्याने त्याच्या हातातील तलवार झटक्यात स्वताच्या हाताने ओढून घेतली व तो म्हणाला–"आता तुम्ही पाठीमागे वळून पाहा आणि त्यातून तुम्ही काही दगाफटका करण्याचा प्रयत्न केलात तर तुमचे मरण निश्चित समजा."

चंद्रवर्माने एक दिर्घश्वास घेतला व वळून पाठीमागे पाहिले त्याच्याजवळ एक सत्तर वर्षांचा म्हातारा उभा होता. त्याच्या दाढीचे डोक्याचे केस सफेद पांढरे झालेले होते. चेहऱ्यावर सुरकुत्यांचे जाळे पसरलेले होते त्याने आपल्या लटपटत्या हातात एक लांब भाला घेतला होता दुसऱ्या हातात तलवार घेऊन तो उभा होता. त्याचे डोळे पेटत्या निखाऱ्यासारखे लालबुंद होते."

"मी कोणी राजाचा माणूस नाही. मी तर ह्या जंगलात वणवण भटकत राज्य घालवून बसलेला एक राजा आहे. सांग तुझ्या मुलाला कैद करून घेऊन जाणाऱ्या राजाचे नाव काय?" चंद्रवर्माने विचारले.

"काय रे तुला हे तरी माहीत आहे कां की तू कोणत्या राज्याच्या सरहद्दीवर येऊन उभा आहेस?" म्हाताऱ्याने आपली शंका प्रकट करीत त्याला विचारले.

चंद्रवर्माने नकारात्मक मान हलविली म्हाताऱ्याने चंद्रवर्माच्या डोळ्यात निरखून पाहिले आणि म्हटले–"तुझ्या कपड्यावरून व बोलण्या चालण्यावरून तर वाटते तुला हा प्रदेश नविन आहे. तू खरोखरी राज्य गमावून ह्या रानावनात भटकत असलास तर मी तुला नक्कीच सहाय्य करीन परंतु त्याच्या बदल्यात तू मला मदत करण्याचे वचन द्यावयास पाहिजे?"

"तू माझ्याकडून कोणत्या मदतीची अपेक्षा करतोस?" चंद्रवर्माने विचारले.

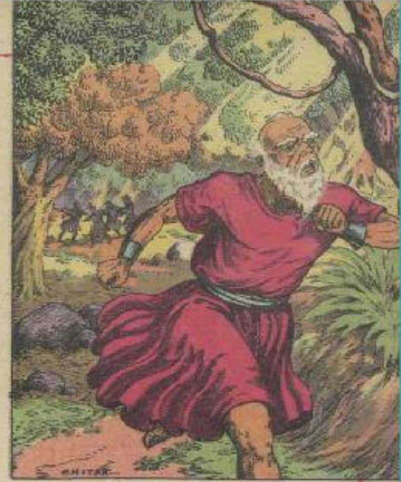
"माझ्या मुलाला रुद्रपुरचा राजा पकडून घेऊन गेला आहे. त्याच्या शिपायांनी येऊन त्याला कैद करून नेले आहे. मी त्याच्यापासून स्वतःचा बचाव करून घेऊन इकडे ह्या जंगलात भटकत आहे. मला तर मनापासून आता असे वाटू लागले आहे की, त्या राजाची दुश्मनी प्राप्त करून आपण काही जास्त दिवस जगू शकत नाही. जर आतापर्यंत राजाने माझ्या मुलाला ठार केले असेल तर मी काहीच करू शकत नाही. परंतु तो अद्याप पर्यंत ठार झाला नसेल तर त्या राजाशी काही सलोखा प्राप्त करून त्याला कांशाच्या किल्यापर्यंत घेऊन जाण्याचा नकाशा मी त्याला देईन." म्हाताऱ्याने उत्तर देत म्हटले.

"काय म्हणता? कांशाचा किल्ला?" चंद्रवर्माने अत्यंत आश्चर्यचकित होत त्यांना उद्देशुन म्हटले–"तुम्ही ज्या कांशाच्या किल्लयाची गोष्ट सांगता आहात ती मी माझ्या बालपणी कित्येकांच्या तोंडून ऐकली आहे. ते लोक सांगत की, तो कांशाचा किल्ला पश्चिम दिशेकडच्या समुद्र किनाऱ्यापाशी आहे आणि तुमच्या तोंडून हे ऐकून तर मला अतिशयच आनंद झाला आहे की तेथे पोहोचण्याचा मार्गाचा नकाशा तुमच्यापाशी आहे?"

"हो, हो! हि तर खरी आश्चर्याची गोष्ट आहे असे म्हणत तो म्हातारा थोडा विचार करीत मान खाली घालून गप्प बसला नंतर मान वर करीत म्हणाला–"कांशाच्या किल्लयाचे ठिकाण माहीत करण्याच्या कामी आजपर्यंत कित्येकांनी आपले प्राण खर्ची घातले आहेत. हि गोष्ट तर तुला माहीत असेलच नां?"

"हो, हि सर्व माहिती आम्हांला आमच्या पूर्वजांकडूनच कळली आहे." चंद्रवर्मा म्हणाला.

चंद्रवर्माचे बोलणे ऐकूनच म्हाताऱ्याला हंसू आले तो म्हणाला–"मला अशी शंका येते की, तुम्हांला कांशाच्या किल्लयाची चांगली कल्पना असावी व त्या किल्लयापर्यंत जाण्याच्या वाटेचा नकाशा माझ्यापाशी आहे. तो माझ्या आज्यापंज्यापैकी एकाने हस्तगत केला होता आणि हि गोष्ट रुद्रपुरच्या राजाच्या कानावर घालण्याच्या हेतूने मला इथे पाठविले परंतु मी त्याच्या डोळ्यात धूळ फेकून इकडे पळून

आलो. परंतु माझा मुलगा देवल मात्र त्याच्या तावडीत सांपडून कैद झाला. जर कां कांशाच्या किल्ल्यातील मिळणारे धन थोडेफार तें मला देतील तर मी तो नकाशा त्या राजाला द्यावयास तयार आहे. परंतु ह्या कामा करीता मध्यस्थी करावयास हवी त्याच बरोबर माझा मुलगा देवल ह्यालाही त्यांच्या हातून सोडवून आणावयास हवे. तू जर ह्याकामात मला मदत केलीस तर मला मिळणाऱ्या संपत्ती मधील काही वाटा मी तुला देईन त्या संपत्तीने तू आपल्याला आवश्यक असलेले सैन्य जमवून परत लढा देऊन स्वतःचे राज्य प्राप्त करशिल." म्हातारा म्हणाला.

म्हाताऱ्याचे बोलणे चंद्रवर्माने शांततेने ऐकले त्याला वाटू लागले म्हातारा म्हणजे असा तसा साधा माणुस वाटत नाही. त्याचबरोबर म्हातारा आपले काम साध्य करून घेण्याकरीता स्वतःचे डोके उत्तम पैकी चालविण्यात काही कसूर बाकी ठेवत नाही.

"तुम्ही ज्या अटी घातल्यात त्या सर्व मला मंजूर आहेत. आता तरी मला त्या कांशाच्या किल्ल्यापाशी जाणाऱ्या वाटेचा नकाशा दाखव नां?" चंद्रवर्मा म्हणाला.

म्हाताऱ्याने संतोषाने एक वार चंद्रवर्मा-कडे पाहिले व त्यावर तो काही बोलणार इतक्यात बाहेर बराच आरडाओरडा व गोंधळ ऐकू आला. म्हातारा एका ढांगेत उडी मारून दारातून डोकावून बाहेर पाहू लागला व फिरून चंद्रवर्माला म्हणाला– "ते पहा, राजाचे शिपायी ह्याच बाजूला येत आहेत. आता तू मला वचन दे की त्यानी माझ्या मुलाची सुखरूप सुटका केली व किल्ल्यातील मिळणाऱ्या संपत्ती-तील अर्धा वाटा मला द्यांयला कबुल झाले तरच मी त्यांना कांशाच्या किल्ल्यापर्यंत वाट दाखविणाऱ्या मार्गाचा नकाशा देईन. तसे तू मला वचन दे" असे म्हणून म्हातारा झोपडीच्या बाहेर आला व पळून जंगलातल्या झाडाझुडपात गायब झाला.

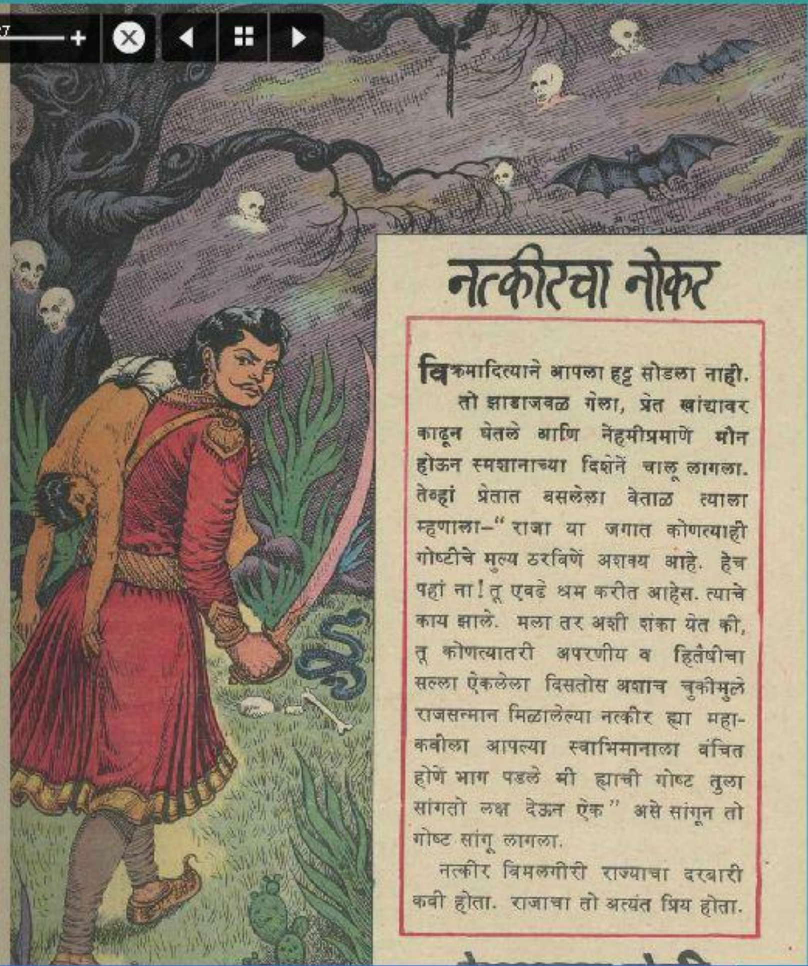
क्षणार्धात हे सर्व घडलेले पाहून चंद्र-वर्माला अचंबा वाटला तो विचार करू लागला की खरोखरी एक असाधारण माणूस वाटतो आहे. मला संकटाला तोंड द्यायला सांगून स्वतः गुपचूप जंगलात पळून गेला. आता काय करावे बरे?

चंद्रवर्माला समजेनासे झाले की ह्या क्षणाला आपण काय करावे? तेवढ्यात तलवार व भाले घेतलेल्या सैनिकानी झोपडीला चारी बाजूनी घेरले व दरडावित म्हणाले–"आत जे कोणी आहे त्यांनी ताबडतोब बाहेर यावे. नाहीतर त्यांना भाल्याने खुपसले जाईल." राजाच्या सैनि-काने दरडावून म्हटले.

चंद्रवर्मा बळ एकवटून धैर्याने झोपडीच्या बाहेर आला

(क्रमशः)

नत्कीरचा नोकर

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेनें चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा या जगात कोणत्याही गोष्टीचे मुल्य ठरविणें अशक्य आहे. हेच पहां ना! तू एवढे श्रम करीत आहेस. त्याचे काय झाले. मला तर अशी शंका येत की, तू कोणत्यातरी अपरणीय व हितैषीचा सल्ला ऐकलेला दिसतोस अशाच चुकीमुले राजसन्मान मिळालेल्या नत्कीर ह्या महा-कवीला आपल्या स्वाभिमानाला वंचित होणें भाग पडले मी ह्याची गोष्ट तुला सांगतो लक्ष देऊन ऐक" असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

नत्कीर विमलगीरी राज्याचा दरबारी कवी होता. राजाचा तो अत्यंत प्रिय होता.

एक दिवस जर त्याची भेट झाली नाही तर राजाला चैंन पडत नसे.

नत्कीर जवळ असा एक खास गुण होता की, तो कोणाजवळही बोलत असला तरी दुसऱ्याला त्याचे ते बोलणें एक प्रकारे काव्यात्मक वाटत असे. आपल्या कुटुंबात पत्नीजवळ मुलांजवळ व इतर नोकरचाकरां बरोबर तो काव्य शैलीतच बोलत असे. त्या कारणामुळे सर्व नगरात त्याचा गवगवा होत असे.

जर कां दुसरा कोणी माणूस त्याच्या प्रमाणेंच बोलावयास लागला तर, चटकन् दुसरे लोक अवहेलना करीत त्याला म्हणत–"वाघाचे कातडे ओढून शेळी काही वाघ बनत नसते." हे वागणें फक्त नत्कीरलाच शोभून दिसते.

नत्कीरच्या घरी केशव नावाचा एक नोकर होता. त्याला साहित्याची अभिरुची होती. दुसऱ्या ठिकाणी त्याला जास्त पगाराची नोकरी सुद्धा उपलब्ध पण होती. नत्कीरचे बोलणे ऐकावे ह्या एकाच उद्देशानें तो त्यांच्या घरी नोकरी करीत होता. तो खुप कष्टाळू व हुषार होता.

केशवला जेव्हां केव्हां कामातून मोकळा वेळ मिळे तेव्हां तो साहित्याचे अध्ययन करण्यात घालवे नत्कीरच्या मुखातून जे जे बाहेर पडे ते तो मन लावून ऐके. नत्कीरला ते पाहून त्याचे खूप कौतुक वाटे व तो त्याला समजावून सांगे. अशा प्रकारे केशव सुद्धा कविता रचू लागला. तो जेव्हां घराबाहेर पडे तेव्हां भाजीवाल्यांशी जाणाऱ्या येणाऱ्या लोकांशी काव्य शैलीत बोलू लागे. काही लोक त्याच्या वाक्चातुर्यावर खुष होऊन त्याला म्हणत–"शेवट काय तू आहेस नत्कीरचा नोकर तुला काव्य आले नाही तर कोणाला येणार."

एक दिवस नत्कीर अचानक आजारी पडला. त्यामुळे तो राजदरबारात जाऊ शकला नाही. नत्कीरला वाटू लागले कि आपण गेलो नाही तर राजा वाट पहात राहील. तसा विचार करून त्यानें केशवला बोलावले व म्हटले–"अरे केशव, तू राजदरबारात जाऊन राजाला असे सांग की, आज चकोराकरीता अमावास्या आहे!"

कवी लोक म्हणत–"चकोर पक्षी नेहमी चंद्राची वाट पहात असतो. व चांदण्याना नेहमी आपले खाद्य बनवित असतो." इथे नत्कीर चंद्र आहे आणि राजा चकोर आहे. अमावास्येच्या दिवशी चंद्र दिसत नाही. ह्याचा अर्थ नत्कीर येणार नाही. हि गोष्ट त्याने काव्य रूपात प्रकट केली केशवला ती ताबडतोब समजली.

केशवने राजाचे दर्शन घेत म्हटले–"हे चकोर आज तुमच्या करीता आमावास्या आहे. हि गोष्ट आपल्याला सांगण्याकरीता चंद्रमाने मला पाठविले आहे."

राजाला समजले की केशव नत्कीरच्या घरून आला आहे त्यावर राजाने त्याला म्हटले–"तू जाऊन चंद्रमाला सांग की, मी अत्यंत आनंदी आहे."

केशवने समजुन मान डोलावली ते पाहून राजाने त्याला विचारले–"काय तुला माहित आहे कां? मी कोणत्या गोष्टी करीता आनंदी झालो आहे."

"कां नाही? तुम्ही स्वार्थी आहात!" केशवने झटक्यात उत्तर देत म्हटले.

ते उत्तर ऐकून राजाचा चेहरा रागाने लालबुंद झाला. तो म्हणाला–"तू नत्कीरच्या घरी काम करतोस त्यामुळे तुला माझे बोलणे समजले असावे. पण मला असे वाटले नाही की तू माझ्या बोलण्याचा उलटा अर्थ लावशील. हे बघ माझ्या स्वार्थी-पणाचा बरोबर अर्थ सांगितला नाहीस तर तुला तुरुंगाची हवा खावी लागेल.

केशवने विनयपूर्वक निवेदन करीत म्हटले–"महाराज, आपण अमावस्येच्या बाबतीत विचार केला नाहीत. आता येणारा महिना शुक्लपक्ष आहे. त्यामुळे आपण असे समजुन खुष झाला आहात नां? की आज पासून चंद्राची दिवसेंदिवस वाढ होत

जाईल. ह्याकारणास्तव मी आपल्याला स्वार्थी म्हणून संबोधले.

केशवचे बोलणे ऐकून राजा प्रसन्न झाला व म्हणाला–"तू खराखुरा नत्कीरचा योग्य नोकर आहेस. तुझे बोलणें ऐकून मला खूप आनंद झाला. तू तर प्रथमच दरबारात आला आहेस. मग तू एवढे बोलण्याचे धाडस कसे काय केलेस ?"

"जर ते असे बनले तर माझा हात वरच राहील नां ! मला भीती कशाची वाटेल." केशवने उत्तर देत म्हटले.

राजाला त्याच्या बोलण्यातला संदर्भ लागला नाही राजा म्हणाला–"स्पष्ट सांग ते असे बनले म्हणजे काय ?

"खरे म्हणजे आपण ह्या राज्याचे राजा आहात, पण सध्या माझा मालकच राजा बनला आहे. त्यामुळे माझा हातच उंच राहिला नां !" केशव म्हणाला.

त्याला माहित होते की, राजा ह्या शब्दाचा अर्थ सुद्धा चंद्रमा होतो. नत्कीरने सांगून पाठविले की, आपण चंद्रमा आहोत.

राजाने केशवच्या हुषारीवर प्रसन्न होऊन त्याला योग्य ते चांगले बक्षिस दिले व म्हटले–"अमावास्येला दिव्याची जरूर असते. त्यामुळे तू येत जा."

केशवने घरी येऊन सर्व घडलेली हकीगत नत्कीरला सांगितली. नत्कीर रागाने म्हणाला–"काय रे तू काय माझ्या-कडे काम करता करता स्वतःला पंडीत समजू लागलास कां? आजपासून तुझी मला जरूर नाही. तू ह्याक्षणी चालू लाग."

नत्कीरच्या रागापाठीमागे एक योग्य कारण होते. ते म्हणजे आजपर्यंत राजाने नत्कीर शिवाय दुसऱ्या कोणाची स्तुती केली नव्हती. त्यामुळे केशवची राजाने प्रशंसा केलेली ऐकताच नत्कीरच्या मनात त्याच्याविषयी ईर्ष्या उत्पन्न झाली.

केशवने नत्कीरच्या पाया पडत त्याला विनविले–"जर आपली आज्ञा असेल तर यापुढे मी कोणासमोर तोंड उघडणार नाही. पण कृपा करून मला ठेऊन घ्या."

थोड्या वेळाने नत्कीरचा राग शांत झाल्यावर तो म्हणाला–"ऐक आजपासून मी सांगितल्याशिवाय तू कोठेही तोंड उघडता कामा नये.

दुसऱ्या दिवशी सुद्धा नत्कीरला बरे वाटत नव्हते. त्यामुळे त्याने त्या दिवशी आपल्याकडील एका अर्धवट नोकराला निरोप देऊन पाठविले. राजाने त्या नोकराजवळ केशवच्या बाबतीत चौकशी केली. त्या नोकराने ती गोष्ट नत्कीरला येऊन सांगितली. ते पाहून केशवविषयी नत्कीरच्या मनांत दुप्पट द्वेष निर्माण झाला.

अशातऱ्हेने चार दिवस होऊन गेले पांचव्या दिवशी तब्येतीला आराम वाट-ल्यावर नत्कीर राजदरबारात गेला. राजाने त्याच्या तब्येती विषयी चौकशी न करता केशवची खुशाली विचारली.

त्याच्या उत्तरावर त्याने खुषामतीने त्याला म्हटले–"सुंदर चंदनवृक्षाला आपल्या समोर ठाकलेले पाहून सुद्धा आपण चिंता कां करता चंदन तर आमच्या देहाला फासला जातो."

इथे नत्कीरला असे स्पष्ट करावयाचे होते की–आपण एक सुगंधीत चंदनवृक्ष आहोत आणि केशव त्याचा गंध प्राप्त झालेला एक माणुस आहे.

राजाला नत्कीरचे बोलणे ऐकून अत्यंत आश्चर्य वाटले. तो म्हणाला–"माणूस जे

चंदन आपल्या अंगाला फासतो. तो तर त्या वृक्षाचे यश सर्वत्र पसरवत असतो. आपण तर अस्वस्थ होऊन मला भेटायला आला आहात !"

नत्कीर राजाची आज्ञा घेऊन चुपचाप तेथून निघून घरी आला व केशवला बोलावून घेत म्हणाला–"केशव, आजपर्यंत तुझी प्रतिभा मी जाणून घेण्याचा प्रयत्न केला नाही. मी आजपासून तुला माझ्या तोडीचा पंडीत बनवण्याचा प्रयत्न करेन. मागचे चार दिवस तुला माझ्याकडून जे दुःख सहन करावे लागले त्याची मला क्षमा कर."

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा! नत्कीरसारख्या महान कवीने

आपल्या पदरी असलेल्या केशव नोकराजवळ क्षमा मागणे म्हणजे किती लाचारीचे आहे. परंतु एक गोष्ट मात्र खरी आहे की राजाने केशवची केलेली प्रशंसा पाहून नल्कीरच्या मनामध्ये त्याच्याविषयी द्वेषभावना जागृत झाली. हि गोष्ट महाकवी व केशव ह्याच्याशिवाय दुसऱ्या कोणास समजणे शक्य नाही जरी कोणी दुष्ट डाकू किंवा चोर कां असेना पण हा असा भाव त्यांच्यामधे दिसत नाही. परंतु तसल्या गोष्टी इतर लोकांच्या समोर प्रकट झाल्या तर मात्र लाज व भीती ह्याने मन कुंठीत होते. अशा स्थितीत महाकवी नल्कीर ह्याला आपल्या स्वभावाची लाज वाटू लागली व त्यामुळे त्याने नोकर कां असेना पण त्याच्याजवळ क्षमा मागितली. पण ही गोष्ट हास्यास्पद नाही कां? राजाने नल्कीरच्या जवळ जे बोलणे काढले त्यावरून नल्कीर इर्ष्या करणारा आहे हे स्पष्ट झाले. त्यामुळे त्यानी केशवची क्षमा मागणे बरोबर आहे. या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याचीं शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"असे समजणें चुक आहे की नल्कीरची ईर्ष्या तिसऱ्या माणसाला समजली असेल. परंतु राजाने हि गोष्ट ताडली नल्कीरने आजारी आहे हि गोष्ट सांगण्याकरीता केशवच्या ऐवजी दुसऱ्या अर्धवट माणसास धाडले आणि जेव्हां नल्कीरने उदा. सांगितले की चंदन वृक्ष व ते लावणारी व्यक्ति तेव्हां राजाला माहित होते तो स्वस्थ झाल्यावर दरबारात आला आहे. परंतु त्याने त्याला अस्वस्थ स्थितीत भेटावयास आला हे म्हटले आहे. त्या गोष्टीवरूनच समजते की नल्कीरने कां आपल्या नोकराची केशवची क्षमा मागितली.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

शापापासून मुक्ति

चंद्रमुख नावाचा एक गंधर्व पृथ्वी लोकात आला व जंगलात भटकू लागला. भटकतांना चुकून त्याचा पाय एका ऋषीच्या कमंडलूला लागला. त्या आवाजाने त्यांची तपस्या भंग झाली. त्यांनी अत्यंत क्रोधाने चंद्रमुखची निंदा करीत म्हटले–"अरे गर्विष्ठा, गंधर्वा तू माझ्या तपाचा भंग केलास. त्यामुळे तू राक्षस होशील आणि यापुढील आयुष्य नैमिषारण्यात घालवशील."

मुनींची शापवाणी ऐकताच चंद्रमुख उभा थरथरू लागला व मुनींच्या पाया पडत आपल्या अपराधाची क्षमा मागू लागला. त्यावर मुनीं शांत होत म्हणाले–"तू ह्या जंगलात भटकत आहेस ह्या रस्त्यावरून जाणाऱ्या माणसांना पाहून तू कर्कश किंकाळी फोड तुझा आवाज ऐकूनच तो माणूस जागच्या जागी ठार होईल. नंतर तू त्याचे भक्षण कर. तुझे ओरडणे ऐकून सुद्धा जो कोणी माणूस न घाबरता जिवंत राहिल त्याच्या पासूनच तुझ्या शापाची मुक्ति होईल.

चंद्रमुख एक ब्रह्मराक्षस झाला व तो नैमिषारण्यातील मार्गावरच्या एका दाट झाडाच्या ढोलीत राहू लागला.

एका संध्याकाळी तो भुकेने कासावीस झाला असताना एक माणूस त्या रस्त्याने जाताना त्यानी पाहिला. त्याक्षणी तो जोरात किंचाळून ओरडला. ते ऐकताच तो माणूस घाबरून जाऊन धाडकन जमिनीवर कोसळला व मरण पावला. ब्रह्मराक्षसाने त्याला खाऊन टाकले व आपली भुक भागविली.

त्या घटनेनंतर तेथील आजुबाजुच्या गावातील लोकांना समजले की, ह्या जंगलात एक ब्रह्मराक्षस रहात आहे. त्यामुळे लोकांनी त्या रस्त्याने येणे जाणे बंद केले.

मकंद गोरे

ब्रह्मराक्षसाने ते झाड सोडले व तो तेथून निघून दुसऱ्या जंगलात गेला. तेथील एका झाडाचा आसरा घेऊन राहू लागला. परंतु तेथें त्याला बराच काळ मनुष्याचे मांस खावयास मिळाले नाही. त्यामुळे त्याची भुक खूप वाढली.

त्यामुळे त्याने दुसऱ्या एका जंगलात जाण्याचा विचार मनात आणला तितक्यात दुपारच्या सुमारास एक माणूस त्या पायवाटेने येत असतांना दिसला.

ब्रह्मराक्षसाला अत्यानंद झाला. तो एकदम किंचाळत त्याच्यासमोर येऊन उभा राहला तरी सुद्धा तो माणूस न घाबरता खाली मान घालून जाऊ लागला.

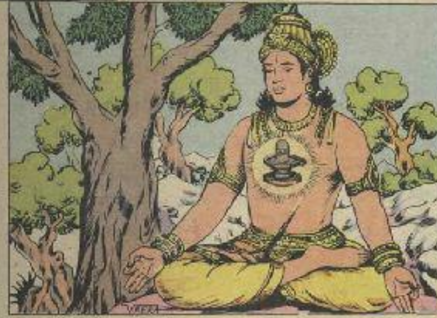
मुनींच्या सांगण्याप्रमाणे तो गंधर्व शापापासून मुक्त झाला व त्याला आपले पूर्वरुप मिळाले. त्याच्या बद्दल आपली कृतज्ञता प्रकट करण्याच्या उद्देशाने त्या आगंतुकाला भेटून त्यानी त्याला आपला वृत्तांत कथन केला. जर कां काही त्याला आपली मदत हवी असेल तर निसंकोच आपल्याकडे मागावी म्हणून सांगितले. त्या आगांतुक व्यक्तिने चंद्रमुखकडे एकदा पाहिले व विस्मयपूर्वक त्याला म्हणाला–" मी एक अव्वल दर्जाचा बहिरा आहे. तू माझ्या अगदी जवळ येऊन बोल. तेव्हांच मला ऐकू येईल.

हे उत्तर ऐकताच चंद्रमुखला समजले की, आपण इतके कर्णकर्कश ओरडलो तरी सुद्धा हा शांत कसा व मेला कसा नाही. ते पाहून गंधर्वाला हंसू आले. त्याच्या शापमुक्तिचे कारण म्हणजे तो यात्री बहिरा होता. तेव्हां त्याने त्याला चांगले ऐकू यावे ह्याची योजना केली व त्याला सर्व घडलेली हकीत सांगितली.

आपल्याला बहिरेपणापासून मुक्ति मिळाल्यामुळे तो माणूस चंद्रमुखच्या पाया पडला व त्याला साष्टांग नमस्कार घालत म्हणाला–" महाराज आपले दुर्भाग्य माझे भाग्य ठरले."

चंद्रमुखने स्विकृती सुचक मान हलवली व तो गंधर्व लोकात निघून गेला.

आपली देवळे :

मीनाक्षीचे देऊळ

कोण्या एकाकाळी देवराजा इंद्र पृथ्वी-लोकात आला. व एका सुंदर रानातून हिंडू लागला. तेथे असलेल्या एका सुंदर रमणिय जागेत त्याने परमेश्वराची ध्यान-धारणा केली व त्या प्रदेशाला पवित्रता मिळवून देऊन तेथून निघून गेला.

ह्या गोष्टीनंतर थोड्या दिवसाने एक राजा शिकार करण्याकरीता त्या ठिकाणी आला परंतु त्याचा शिकार करण्याचा उत्साह हळूहळू मावळू लागला. त्याचे मन शांती व देवाची भक्ति ह्या भावनाने उंचबळून आले. त्याने मनामध्ये आपली राजधानी त्या जागेत आणण्याचा विचार केला.

त्या दिवशी रात्री राजाला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याने त्या जागेत भयंकर पाऊस कोसळत आहे व शंकर पाऊस पाडतो आहे असे पाहिले दुसऱ्या दिवशी राजाने आपली पूर्व राजधानी तेथे नेली. व त्या नवीन राजधानीचे नामकरण मदुरा केले.

काही काळानंतर त्या राजाला एक मुलगी झाली. तीचे अतिशय सुंदर टपोरे माशाच्या आकाराचे डोळे होते म्हणुन तिचे नाव त्यानी मिनाक्षी असे ठेवले. राजाची ती एकुलती एक मुलगी होती.

लहान वयातच राजकुमारी मीनाक्षीने सर्व विद्यात प्राविण्य संपादन केले. तारुण्य प्राप्त होताच राजाने तिचा राज्याभिषेक केले. आपल्या वडिलांच्या मृत्यु पर्यंत राजकुमारीने मोठ्या दक्षतेने सर्व राज्यकारभार नीट सांभाळला.

मीनाक्षीराणीचे वैभव पाहून आजुबाजुच्या देशांचे राजे तिच्या वैभवावर जळू लागले व ईर्ष्या करू लागले. पूर्वी ज्या ज्या लोकांच्या मनात शंका होती की एक बाई राज्यकारभार काय करणार ते लोक सुद्धा तोंडांत बोटे घालू लागले. व तिची प्रशंसा करू लागले. ते पाहून आजुबाजुच्या राजांनी तिच्या राज्यावर हल्ला केला.

राणी मीनाक्षीने स्वतः जातीने सैन्याचे नेतृत्व करून शत्रू सैन्याला सळोकीपळो करून सोडले. तीने विजेच्या गतीने सैन्यांशी मुकाबला केला. त्यामुळे कोणी तिच्या समोर टिकाव धरू शकला नाही. सर्व शत्रू सैन्य वावटळी सारखे इकडे तिकडे सैरावैरा पळून गेले.

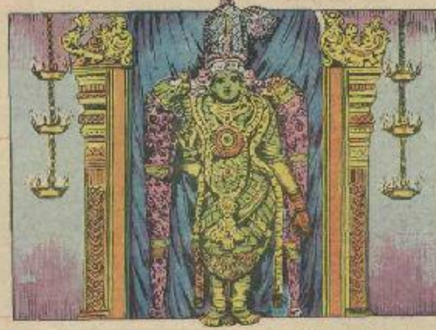

शत्रू सैन्यांशी हल्ला करीत करीत मीनाक्षी आपल्या राज्याची सरहद्द पार करुन जवळच्या जंगलात आली. तिथे तिची एका अपरिचीत माणसाशी गांठ पडली. तिने त्याला डोळे विस्फारून पाहिले व आपल्या घोड्याला लगाम घालून थांबवले.

मीनाक्षीची ज्या अपरिचीत माणसाची गांठ पडली ते साक्षात् परमेश्वरच होते. शंकराचे दर्शन होताच. तिला मनोमन साक्षात्कार झाला की आपण पार्वतीचा अंश आहोत. लगेचच मीनाक्षी व सुंदरेश्वर ह्याचा विवाह थाटामाटात पार पडला.

जेव्हां जनतेला समजले की, राणी मीनाक्षी पार्वतीचाच अवतार आहे. तेव्हां सर्वजण तीची पुजा करू लागले. जेव्हा तीने आपल्या शरिराचा त्याग केला. तेव्हां तिची प्रतिमा बनवून लोक तिची पुजा करू लागले. मदुरा मीनाक्षीच्या देवळाच्या आत बाजुलाच सुंदरेश्वराच्या मूर्तीची सुद्धा प्रतिष्ठापना केली आहे.

मदुरा मीनाक्षीचे देऊळ अतिशय प्रचंड आहे. उंच उंच गोपुरे हजारो खांब, मांण्डव व त्यात सुप्रसिद्ध अनेक शिल्प-कृती याने हे देऊळ अत्यंत शोभायमान झाले आहे.

आपल्या देशातच नाही तर सर्व विश्वातील अत्यंत प्राचिन शहरातील प्रसिद्धी पावलेले हे मदुराई मधील मीनाक्षीचे देऊळ आहे. वर्षभर देशदेशातून यात्रेकरू ह्या गावांत येतात. भक्तांच्या भक्ति एवं रसपूर्ण गीतांच्या ध्वनीने हे देऊळ सदा दुम-दुमलेले असते.

आदर्श व्यक्ति

राजापुर नावाच्या गावात राधाबाई व गोविंद नावाचे एक जोडपे रहात होते. गोविंदचा गावांत चांगला गवगवा होता. परंतु राधाबाईची सर्वजण घृणा करीत असत. ह्याचे एकच कारण होते ते म्हणजे तिची बडबड मुर्खपणा व हट्टी स्वभाव.

राधाबाईची मोठी मुलगी लग्नायोग्य झाली होती. परंतु लग्न काही जमत नव्हते. हुंडापांडा व मानपान करणारे हे संपन्न कुटूंब असून सुद्धा मुलीला कोणी मुलगा द्यावयास तयार होईनां ! त्यामुळे राधाबाईना अत्यंत वाईट वाटे त्या मनांत म्हणत. आपल्या एका उपवर मुलीचे लग्न ठरत नाही तर इतर अनेक तरुण मुलींचे काय हाल होत असतील.

राधाबाईना ठाऊक होते की, आपल्या पतीचे गावात बऱ्यापैकी नाव आहेत. व सर्वजण त्याचा आदर करीतात. फक्त आपला सर्वजण द्वेष करतात. जर आपण आपल्या नवऱ्याप्रमाणे वागलो असतो तर मुलींच्या लग्नाची विवचना आपल्याला पडली नसती व सहजतेन लग्न जमले असते.

ह्याच विचाराने तिने आपल्या पतीस म्हटले–"अहो, तुम्हांला तर सर्व गावातील लोक मान देतात. तुमचा नाव लौकीक सुद्धा आहे. माझ्या मनात सुद्धा तुमच्या-सारखे नाव कमावण्याची इच्छा आहे. तेव्हां मला काय करावयास पाहिजे. काही उपाय सांगा नां !"

पत्नीच्या मुखातून पडलेले उद्गार ऐकून त्याला एकदम अमृताहुनी गोड वाटले कारण मागची कैक वर्षे तो तिच्या तोंडाळ पणाला पुरता वैतागला होता. गावकऱ्यांकडून तिला बसलेल्या अनेक शिव्या तो बायकोच्या वागण्यामुळे ऐकून घेऊन गप्प बसत होता.

सविता पाठक

गोविंदने अत्यंत आनंदाने तिला म्हटले– "काय ग कोणत्या अज्ञात देवतेने तुझ्यात इतका बदल घडवून आणला पण एक मात्र लक्षात ठेव सर्वांशी मैत्री करताना जर कां आपल्या यथाशक्ति प्रमाणें तू सर्वांना मदत करीत गेलीस तर आपोआप तुला लोक मान देऊ लागतील.

राधाबाईना आपल्या नवऱ्याप्रती अत्यंत गाढ विश्वास होता. तिला ठाऊक होते की नवरा व्यवहारज्ञानात चाणाक्ष आहे. त्यामुळे तिने दुसऱ्याच दिवशीपासून आजुबाजुच्या लोकांबरोबर नोकरांबरोबर शांततेने वागण्याचे ठरविले. त्याचबरोबर तिने दुसऱ्यांना मदत करण्यांचा हातखंडा सुरू केला. असे बरचे दिवस उलटले परंतु तिला आपल्याबद्दल लोकांची काय प्रतिक्रिया झाली हे पाहण्याची उत्सुकता वाटू लागली. तिला प्रथम शेजारीपाजारी आपल्याबद्दल काय बोलतात हे पहायचे होते. कारण तिने मागेचे बरेच दिवस शेजाऱ्यांना खूप मदत केली होती.

राधाबाईच्या शेजारी कामाक्षी नावाच्या बाईचे घर होते तिच्या घरी आजुबाजुच्या सर्व बायका दुपारी एकत्र जमुन गप्पाटप्पा करत होत्या एक दिवस स्वत:च्या नावाचा उल्लेख झालेला पाहुन राधाबाई भिंतीला कान लावून संभाषण ऐकू लागल्या.

त्यातील एकजण म्हणत होती–"राधाबाईच्या वागण्यात एकदम एवढा बदल कसा घडून आला समजत नाही कारण काय माहीत आहे ? त्या दिवशी चुकून गरम कॉफी माझ्या हातावर सांडली व मी अत्यंत वेदनेने विव्हळत होते तेव्हांच त्या माझ्या घरात शिरल्या माझ्या हाताला फक्त औषधच लावले नाही तर माझा सर्व स्वयंपाक पण करून गेल्या.

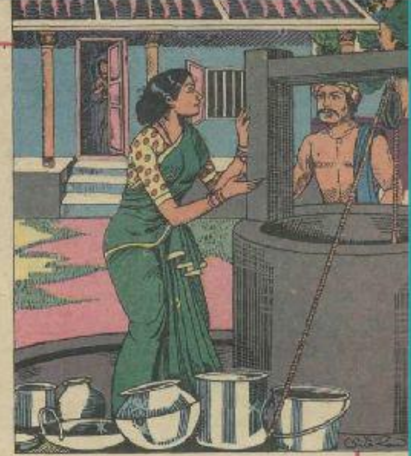
दुसरी बाई म्हणाली–"अग, तेवढेच काय ! काल तर सर्व लहान मुले खेळत खेळत त्यांच्या दारापाशी गेली व जोर-जोरात आरडाओरडा करू लागली. तेव्हां तीने नुसते बाहेर डोकावले व हसत आत निघून गेली. ह्यापूर्वीतर मुलांनी तिच्या दारासमोर दंगा केला तर ती त्याच्या पाठीमागे काठी घेऊन धावत असे. हे तर मोठे विलक्षणच आहे म्हणावयाचे."

अशा प्रकारे त्यांचे बोलणें चालू होते. तेव्हां त्यातील एक म्हातारी हळू आवाजात म्हणाली–"हे सारे प्रकार पाहून तर वाटू लागले आहे की, ह्यात काहीतरी गुढ असावे. आपल्याला सावध राहीले पाहिजे. तिच्या मुलीचे लग्न जमवणें म्हणजे एक कठीण काम झाले आहे. आणि त्याच बरोबर सध्या त्यांच्या शेतात पिक सुद्धा चांगले होत नाही.

हे ऐकल्यावर क्षणभर राधाबाईना डोक्यावर कोणीतरी धोंडा मारल्या सारखे झाले. आणि विचार करू लागल्या की, आपण आजपर्यंत शेजारपाजऱ्यांना जी फुकट मदत केली ती सर्व पाण्यात गेली.

शेजाऱ्यांचे बोलणें ऐकल्यानंतर तिला आता नोकरचाकरांच्यात व लहान मुलाच्या मनात आपल्या विषयी काय भाव निर्माण झाला हे जाणण्याची उत्सुकता लागून राहीली.

आणि कर्मधर्म संयोगाने तिला आपल्या परसात मोलकरीण सखू व तिचा नवरा सखाराम ह्यांचे बोलणें ऐकावयास मिळाले. ते ऐकून ती क्षणभर आवाक् झाली.

मागच्या ऐके दिवशी मोलकरीण सखूनी तीचे एक सुंदर कांचेचे भांडे खाली पाडून फोडले होते. ह्यापूर्वी ती असे करती तर राधाबाईनी आकाशपाताळ एक केले असते परंतु तसे न करता तीने समजुतीने घेऊन मोलकरीणीला न रागावता सोडून दिले होते.

सखूने जाऊन हे घडलेले आपल्या नवऱ्यास निवेदन केले व विचारले–"काय हो, मालकिणीच्यात हा एकदम बदल कसा काय झाला ?"

सखाराम थोडा विचार करीत म्हणाला– "गडगडण्यापूर्वी ढग खूप सुंदर दिसतात ह्याच आठवड्यात मी एक-दोन चुका केल्या तरी मालकीण काही बोलली नाही.

नाहीतरी कशी खवळून अंगावर येते तिचा काही भरवसा नाही. त्यापेक्षा आपल्याला दुसरी नोकरी शोधणे योग्य आहे. ह्यातच आपला चांगुलपणा आहे.

राधाबाईना आपल्या मुलाचे वागणें सुद्धा असेच विचित्र वाटले. ह्यापूर्वी तर ती कोणत्याही छोटयाश्या गोष्टी करीता त्यांना मारझोड करी. पण आता एकदम शांत झाली होती. त्यामुळे मुलाना तर वाटले आता कुठला पहाड आपल्यावर कोसळणार आहे. आणि ती आपल्या आई पासून दूर दूर राहू लागली होती.

राधाबाईने ह्यावर खूप मनांत विचार केला. पण तीला काही उलगडा झाला नाही. तिने हे सर्व आपल्या नवऱ्यास बोलून दाखविले.

सर्व घडलेले ऐकून गोविंद आपल्या पत्नीस म्हणाले–" अग ऐक, निराश होऊ नकोस व्यवहार करतानांच चांगले नाव व यश तुझा शोध काढीत येतील. त्याचा शोध काढावयास तुला जायचीं जरूरी नाही. आणि एक गोष्ट पण सत्य आहे. जी जी कामे तु करत रहाशिल त्याचे तावडतोब यश मिळावे असे जर मनात आणेलस तर निराशाच पदरी येईल. सर्वात चांगली गोष्ट अशी आहे की, चांगले काम करताना त्याच्या बदली काही मिळेल ह्याची आशा कधी ठेऊ नकोस.

आपल्या पतीचे म्हणणे ऐकून राधाबाई चांगल्या वागू लागल्या व त्यानी आपल्या चांगल्या वागण्यावर लोक काय म्हणत असावेत हा विचार करणे सोडून दिले, त्याच बरोबर दुसऱ्यांना अडी-अडचणीला मदत करू लागल्या.

ह्याच कारणांनी काही दिवसांनी हळूहळू लोकांची पण राधाबाई प्रती शंका दूर होऊ लागली. व गोविंद बरोबर राधाबाईना सुद्धा सर्वजण आदर्शव्यक्ति म्हणू लागले.

आणि ह्याचा एक फायदा झाला की, त्यांच्या मुलीचे लग्न चांगले स्थळ मिळून थाटामाटात पार पडले.

शंकर व विष्णू दोघांनी आपल्या आयुधांची अदलाबदल केली आणि जलंधराची वाट पाहू लागले.

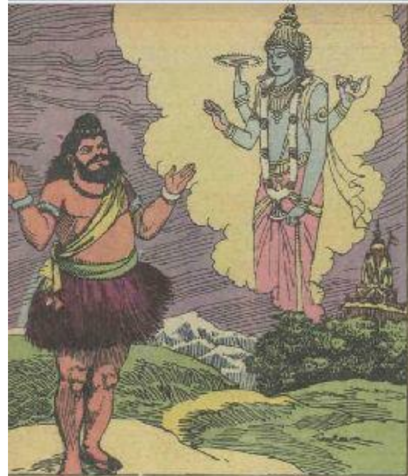
नारदाला ती गोष्ट कळली तेव्हां तो जलंधराला भेटून म्हणाला–"जलंधरा! अरे शिव व विष्णू मानस सरोवरात लपून बसले आहेत."

तेव्हां जलंधर लगेच मानससरोवरात शिरून शंकर व विष्णू दोघांना शोधू लागला. ते कळताच ते दोघे पाण्यातून बाहेर आले आणि मानस सरोवराच्या काठावर जलंधराची वाट पहात बसले. त्या वेळी शंकराच्या हातात चक्र आणि विष्णूच्या हातात त्रिशूल होते. दोघांनी आपापली आयुधे धारण केली.

मानस सरोवर हुडकल्यावर देखील जेव्हां शंकर व विष्णू दिसले नाहीत तेव्हां जलंधर बाहेर आला. त्याने काठावर दोघांना पाहिले. व तो त्यांना मारायला धावला. त्यांनी दोघांनी मिळून जलंधरचे दोन तुकडे करून टाकले. जलंधरचा वध झाल्यावर त्रिलोकात सर्वत्र आनंदीआनंद पसरला.

कश्यप प्रजापतीला विप्रजित नावाचा एक राक्षस मुलगा होता. विप्रजिताला दंभ नावाचा मुलगा होता. दंभ हा विष्णूचा भक्त होता. त्याला बरेच दिवस मुलबाळ नव्हते. म्हणून तो बद्रिकाश्रमात विष्णूचे स्मरण करून तपश्चर्या करू लागला.

११. शंखचूडाचा राज्यकारभार

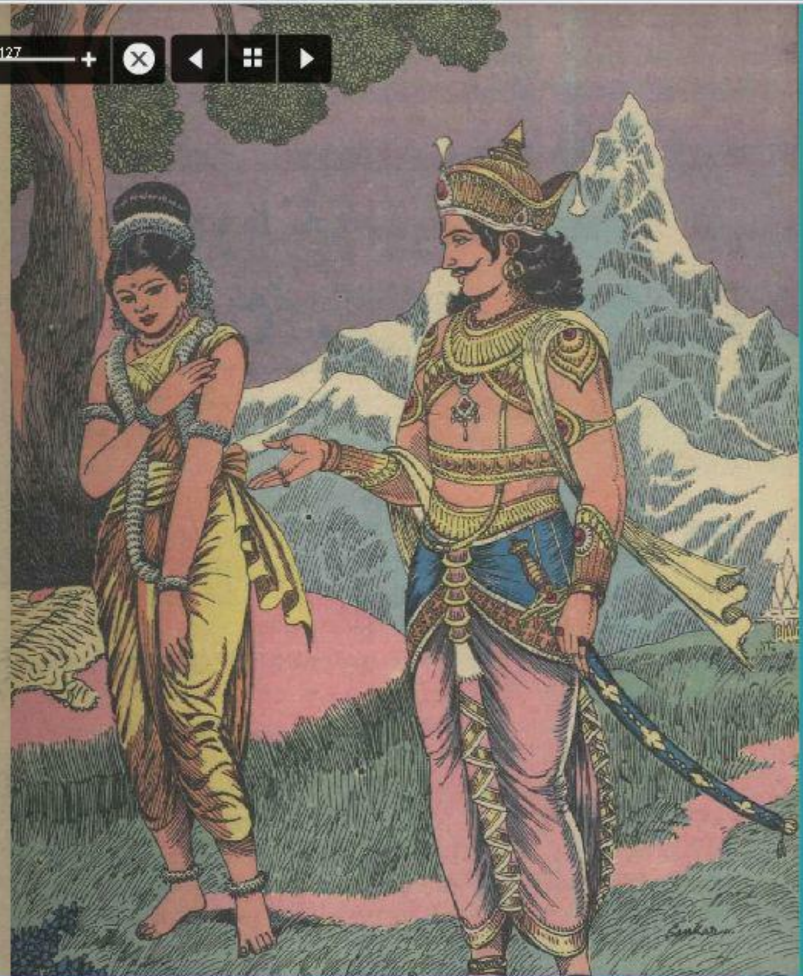

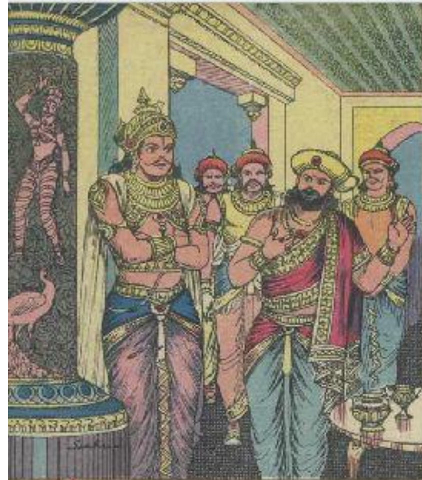
बिष्णूने त्याच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन वर मागायला सांगितले तेव्हां तो म्हणाला–"देवा ! मला आपल्या बरोबरीची शक्ति व सामर्थ्य असलेला पुत्र होईल असा वर द्यावा, विष्णुने 'तथास्तु' म्हटले.

त्रिलोक जिंकण्याची शक्ती त्याच्या अंगी असावी. तो अजिंक्य असावा सर्वगुण संपन्न असावा त्याच बरोबर आपला परमभक्त असावा आणि अंतर्धान पावला. दंभ आपल्या घरी परतला व ती शुभवार्ता त्याने आपल्या पत्नीस सांगितली. त्यानंतर यथासमयी त्याच्या बायकोस एक पुत्ररत्न झाले. त्याचे नाव शंखचूड असे ठेवण्यात आले. मुलाचे सर्व लाड आईवडिलांनी पुरविले. शंखचूडने शुक्राचार्याकडे सर्व विद्या शिकून घेतल्या. वयात आल्यावर तो विन्ध्य पर्वतावरील अरण्यात राहू लागला. त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून निर्जल अनशन व्रत घेतले आणि एका पायावर उभा राहून तपश्चर्या करू लागला. तेव्हां प्रसन्न होऊन ब्रह्मदेवाने त्याला वर मागून घेण्यास सांगितले.

तेव्हां शंखचूड म्हणाला–"हे भक्तश्रेष्ठा, तू बदरिकाश्रमात जाऊन रहा. तेथे तुला तुलसी नामक कन्या तपश्चर्या करीत असलेली दिसेल. तू तिच्याशी विवाह करून घेऊन सुखपूर्वक आपले पुढील आयुष्य घालव." असे सांगून ब्रह्मदेव अंतर्धान पावला.

ब्रह्मदेवाकडून वर मिळाल्यानंतर शंखचूड त्याच्या आज्ञेप्रमाणे बदरिकाश्रमात आला आणि तेथे त्याने तपश्चर्या करीत असलेल्या तुलसीला पाहिले. तिला पाहून तिच्या सौंदर्यावर तो भाळला देहभान विसरला आणि तिच्याजवळ जाऊन त्याने तिला विचारले–"हे सुंदरी ! तू कोण? कोणाची मुलगी? आणि तू या रानावनात एकटी कशी?" मला सविस्तर सांग.

तुलसी देखील शंखचूडच्या रूपलावण्या-वर मोहित होऊन त्याच्याकडे आकृष्ट झाली आणि कौतुकाने पाहू लागली. थोड्यावेळाने भानावर येत ती म्हणाली–"मी धर्मध्वज नावाच्या राजाची कन्या आहे. माझे नाव तुलसी. एक थोर पुरुषाशी विवाह व्हावा व एक पतिव्रता असा कीर्ति-लाभ व्हावा म्हणून मी तपश्चर्या करीत आहे. परंतु आपण कोण ?" हे सुद्धा मला समजले पाहिजे.

"मी दंभ नामक दानव राजाचा मुलगा आहे. माझे नांव शंखचूड असे आहे. मी ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून तपश्चर्या केली. आणि त्रिलोक जिंकण्याच्या वर मिळविला आहे. ब्रह्मदेवानेच मला तुझ्याशी विवाह करून घेण्यास आज्ञा केली आहे. आपण दोघे लग्न करून घेऊ व सुखाने पुढील आयुष्य घालवू."

त्यानंतर दोघांनी गांधर्व विवाह करून घेतला आणि काहीकाळ त्यांनी दऱ्याखोऱ्यात व रानावनात विहार करून घालवले. नंतर शंखचूड तुलसीला बरोबर घेऊन आपल्या घरी गेला आणि त्याने सर्व वृत्तांत आपल्या आई वडिलांना सांगून त्यांचा व गुरू शुक्राचार्यांचा आशिर्वाद घेतला.

नंतर दंभ राक्षसाने शुक्राचार्यांच्या सल्ल्यानें त्याचा मुलगा शंखचूड याचा राज्याभिषेक केला. शंखचूड शुक्राचार्यांच्या सल्ल्याप्रमाणें राज्य कारभार करू लागला. त्याच्या कारकीर्दीत प्रजा सुखी झाली आणि 'बापसे बेटा सवाई' अशी कीर्ति शंखचूडला मिळाली.

एकदा काही दानव वीर आणि थोर मंडळी शुक्राचार्यांना पुढे करून शंखचूडकडे आली आणि म्हणाली–"हे दानवराज! ब्रह्मदेवाने तुला अनेक वर दिले आहेत. तुझ्या पूर्वजांवर इंद्राने आणि देवांनी अनेक अत्याचार केले आहेत. ते 'शत्रु ऋण' फेडण्याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे. म्हणून स्वर्गावर स्वारी कर आणि इंद्राचे आसन हस्तगत करून घे."

शंखचूड शुक्राचार्यांना म्हणाला–"गुरुवर्य! स्वर्गावर स्वारी करण्यासाठी शुभ मुहूर्त ठरवावा." शुक्राचार्यांनी सांगितलेल्या मुहूर्तावर शंखचूडने स्वर्गावर स्वारी केली.

इंद्राला त्याच्या हेरांकरवी शंखचूड स्वारी करण्यास येत असल्याचे वृत्त कळले होते. म्हणून इंद्राने कुमारस्वामी व इतर देवांच्या सल्ल्याने युद्धाची तयारी सुरु केली.

देव व दानव यांच्यामध्ये लागोपाठ चाळीस दिवस युद्ध चालू होते असे वाटू लागले की देव माघार घेणार कारण काय तर दानवांचा उत्साह तर वाढतच होता. म्हणून देवांनी पाय काढायला सुरवात केली.

आपले सैन्य पळू लागलेले पाहून व आपला पराभव होणार हे ओळखून इंद्रानें ब्रह्मदेवाकडून शंखचूडला मिळालेल्या वराचे स्मरण करून आपले सैन्य मागे घेतले आणि शंखचूडाकडे जाऊन म्हणाला–"तू कश्यप मुनींच्या रूपाने जन्मला आहेस. मी तुझ्या शौर्य पराक्रमावर संतुष्ट झालो आहे, तूच त्रिलोकावर राज्य कर. आम्ही सर्व तुला मदत करू."

तेव्हां शंखचूड म्हणाला–"इंद्रा! तूच आजपासून माझा प्रतिनिधि म्हणून

माझ्या आज्ञेप्रमाणे स्वर्गाचा राज्यकारभार पहात जा."

त्यानंतर शंखचूडने तो त्रिलोकाचा अधिपति झाल्याची घोषणा केली आणि आपली राजधानी शोणितपुर येथे परत आला. तेथूनच तो त्रिलोकावर आपली सत्ता गाजवू लागला. इंद्रादिक देव त्याच्या आज्ञेप्रमाणे त्याचे सेवक म्हणून राज्य कारभार पाहू लागले.

परंतु यज्ञयाग चालूच होते आणि यज्ञात इंद्राच्या नावानेच हवि देणें चालू होते. म्हणून शंखचूडने आपल्या दानव अनुयायांना आज्ञा केली की ब्राह्मण यज्ञाचा हवि इंद्रा-ऐवजी दानवांना समर्पित करीत नाहीत

तोपर्यंत त्यांना नानाप्रकारे त्रास देऊन त्यांच्या यज्ञांचा भंग करावा.

आपल्या राजाच्या आज्ञेप्रमाणे राक्षसांनी यज्ञकार्यात विघ्ने आणून हाहाकार उडविला. तेव्हां ऋषी मुनी विष्णूकडे गेले आणि विनंती केली–"भगवन्! शंखचूड राक्षसांच्या अत्याचारामुळे पृथ्वीवर हाहाकार उडाला आहे. त्याचे पारिपत्य करण्यास तूच एक समर्थ आहेस. तूच आमचे रक्षण कर." आम्ही तुला शरण आलो आहोत.

विष्णू म्हणाला–"शंखचूडचा जन्म माझ्या अंशरूपाने झालेला आहे. तुलसीचा जन्म लक्ष्मीच्या अंशरूपाने झाला आहे. म्हणून शंखचूडाचा वध करणें मला शक्य नाही. तुम्ही शंकराला शरण जावे. तेव्हां सर्व ऋषींमुनी धावत शंकराकडे गेले व याचना करत म्हणू शरण आले.

विष्णूच्या सल्ल्याने ऋषी शंकराच्या दर्शनासाठी कैलास लोकी गेलें आणि हात जोडून शंकराला विनंती केली– "देवाधिदेवा, महादेवा! शंखचूडाच्या अत्याचारांपासून तूच आमचे रक्षण कर."

शंकराने शंखचूड आदि दानवांचे पारिपत्य करण्याचे वचन देऊन त्यांना निरोप दिला. व सर्वांना पाठवून दिलें.

ते कळल्यावर कळीचा नारद शंखचूडाकडे गेला व म्हणाला–" शंखचूडा! शंकराने तुझा वध करण्याचे वचन ऋषिमुनींना दिले आहे रुद्रगण तुझ्यावर स्वारीला येतील त्यापूर्वी तू कैलासावर स्वारी करून शंकराचा पराभव कां करीत नाहीस?" लवकर लढा देण्याची तयारी कर.

शंखचूडाने नारदाच्या सल्ल्याप्रमाणें कैलासावर ससैन्य स्वारी केली. त्याला पाहून शंकराने नंदाला पाठवून भद्रकाली, भद्रगण तथा कुमारांना बोलावून घेतले. सर्व आल्यावर रुद्र व दानव याचे युद्ध सुरू झाले.

वजीरांची गुप्तचाल

कोण्या एका सुलतानाच्या दरबारात दहा वजीर होते. ते सदान्कदा एकाच विचारात मग्न असत की, सुलतानाच्या खजिन्यातील संपत्ती कोणत्या तऱ्हेने हडप करावी. त्याच बरोबर जनतेचे शोषण करण्याचा सदा प्रयत्न करीत. त्यामुळे हळूहळू राज्यात अंधाधुंदी माजू लागली.

त्या संधीचा फायदा घेऊन शेजारच्या राजाने सुलतानावर हल्ला केला. त्या हल्ल्यात सुलतानाच्या काही वजीरांनी शेजार देशच्या राजाला गुप्तरूपाने मदत सुद्धा केली.

किल्ला जेव्हां शत्रूसैन्याच्या ताब्यात गेला हि बातमी सुलतानाला समजली तेव्हां लाचार होऊन सुलतान आपल्या बायकोला व दोन वर्षाच्या लहान मुलाला बरोबर घेऊन गुप्तमार्गाने किल्ल्याच्या मागील दाराने बाहेर येऊन घोड्यावर बसून पळून गेला.

एक रात्र व एक दिवस प्रवास केल्यानंतर सुलतान एका वाळवंटी भागांत एका टोकाला असलेल्या झाडाझुडपात येऊन बसला व थकल्यामुळे तेथेंच विश्रांतीसाठी थांबला जवळ असलेल्या वहात्या ओढ्यावर त्याने आपली तहान भागविली.

तेव्हां त्याला लांबवरून घोड्यांच्या टापांचा आवाज ऐकू येऊ लागला. त्याक्षणी सुलतानाला काय करावे सुचेनासे झाले. त्याने आपल्या दोन वर्षाच्या मुलाला झोपलेले तसेच तिथे ठेवले व तो बायकोला ओढत घेऊन जाऊन झाडीत लपून बसला. सुलतानाने असा विचार केला की, डाकू असू दे, किंवा शत्रू सैन्य ते ह्या लहान मुलाला काही घेऊन जाणार नाहीत. त्यातून तो असा विचार करून घाबरला

की, मुलाला नेले व तेथे तो रडू लागला तर आपण लपलो ती जागा त्यांना कळेल व ते आपल्याला पकडतील.

क्षणात् काही डाकू तेथे येऊन पोहोचले व तेथे झोपलेल्या बालकाला पाहून त्या डाकूचा नायकाला अत्यानंद झाला अशा निर्जन प्रदेशात बालकाला पाहून त्याला त्याची दया आली. त्यांनी त्या मुलाला उचलले व ते निघून गेले.

थोडयावेळाने तो सुलतान व त्याची बायको घाबरत झाडीतून बाहेर आले व तेथील आपले मुल नाहीसे झालेले पहाताच चकित झाले. सुलतानाची बायको उर बडवून घेत रडत सुटली. तेहां सुलतान बायकोची समजूत घालीत म्हणाला–"अग, आताच्या स्थितित तर आपल्या ठाऊक सुद्धा नाही अशा तऱ्हेने आपण किती दिवस जिवंत राहू ह्या वाईट स्थितीत आपल्या मुलाला कोणीतरी उचलून नेले आता एकच उपाय आपण आपल्या मुलाकरीता देवाकडे सांकडे घालू की देवा, आमचा मुलगा जिथे असेल तिथे सुखरूप राहू दे. दुसरे आता आपण काय करणार!"

नतंर थोडया दिवसानी सुलतान आपल्या बायकोला बरोबर घेऊन आपल्या एका नातेवाईकाकडे गेला. तो सुद्धा भरपुर सैन्य बाळगुन असलेला एक सुलतानच होता. तेथे त्याने काही वर्षे घालवली नंतर त्या सुलतानाचे सैन्य घेऊन आपल्या राज्यावर हल्ला केला व गमावलेले राज्य परत मिळविले.

नंतर सुलतानाने आपला हरवलेल्या मुलाचा शोध करण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला. परंतु काही उपयोग झाला नाही.

एकदा काही व्यापारी उंटावरून त्या वाळवंटी भागातून प्रवास करीत असताना दरोडेखोरांनी त्यांच्यावर हल्ला केला. व्यापाऱ्यांनी आपले प्राणपणास लावून युद्ध केले. त्या हल्लयात दोन्ही-बाजूचे बरेच लोक मरण पावले. तरी सुद्धा काही व्यापाऱ्यांनी दरोडेखोरांना कैद केले. व त्यांना सुलतानाच्या हाती सोपवले.

व्यापाऱ्यांच्या साहस व पराक्रमावर सुलतान बेहद्द खुष झाला. त्यांना मौल्यवान वस्तू भेटी दाखल दिल्या व त्या दरोडोखोरांना मृत्यु दंड फर्मावला.

त्या लुटांरूना जेव्हां वधस्तंभाकडे घेऊन जाण्यात आले तेव्हां सुलतानाची दृष्टी त्यातील एक गौर वर्णाच्या तरूणावर पडली. त्याचे सौदर्य व रूप पाहून सुलतान त्याकडे आकृष्ट झाला. त्याने त्या तरूणाला स्वतःजवळ बोलावून घेऊन विचारले– "तू कोण आहेस? तुझे नाव काय?"

"मी दरोडेखोरांच्या नेत्यांचा मुलगा आहे. माझे नाव अजरूद्दीन आहे.

मी माझ्या दरबारात तुला नोकरी देईन तू तयार आहेस कां? सुलतानाने विचारले.

"मी जरूर करीन. यापुढे मी चोरी करणार नाही. आपली मोठी कृपा होईल माझ्यावर." अजरूद्दीन म्हणाला.

ह्यानंतर अजरूद्दीन सुलतानाच्या दरबारात काम करू लागला. बऱ्याच दिवसापर्यंत त्याचा कृपापात्र बनला व हळूहळू दरबारात मानाचे स्थान मिळवत शेवटी खजिनदार बनला. आता त्याच्या संमती शिवाय खजिन्यांतून एक पैसा सुद्धां बाहेर जाऊ शकत नव्हता.

हे सर्व पाहून दरबारातील इतर वृद्ध वजिर त्याच्यावर भयंकर नाराज झाले तो

येण्यापूर्वी ते सर्वजण मन मानेल तसे खजिन्यातील पैसे खर्च करीत होते. आता अजरूद्दीनमुळे त्यांच्या कामात व्यत्यय येऊ लागला त्यामुळे त्यानी त्याचा काटा वाटेतून काढण्याचा विचार केला.

सुलतान एकदा महालात नसलेला दिवस पाहून वजिरांनी त्याला जेवणाचे निमंत्रण केले व मेजवानी नंतर त्याला द्राक्षाची दारू पाजविली ती इतकी कि तो बेशुद्ध पडला. वजीरांनी त्याला उचलून नेले व सुलतानाच्या गादीवर नेऊन झोपविले व ते निघून गेले.

अर्ध्यारात्रीनंतर सुलतान बाहेरून शयनगृहात आला. व आपल्या गादीवर

दुसऱ्या कोणाला तरी झोपलेले पाहून रागाने लाल झाला. व त्यांनीं नोकरांना आज्ञा केली. की हा जो कोण इथे झोपला आहे त्याचा ठावठिकाणा काढा.

नोकरांनी सांगितले–"हुजूर कोणी तरी दारू पिऊन बेशुद्ध होऊन पडलेला आहे.

वजीराच्या मनांत होते की, त्याला तेथे झोपवून लपून पहावे की अजरुद्दीन बरोबर सुलतान कशा प्रकारे वागतो.

"हुजूर आपल्या गादीवर कोणी बेशुद्ध होऊन पडलेला दिसतो आहे. हा तर खरा अपराध आहे. ह्याला चांगलीच शिक्षा मिळाली पाहिजे." सर्व वजीर एकसुरात म्हणू लागले.

"ह्या दुष्ट माणसाला ठार मारा." सुलतान ओरडून म्हणाला.

"हो, हो, हेच न्यायाला अनुसरून आहे." मुख्य वजीर म्हणाला.

"हो हो! इतर सर्वजण मुख्य वजीराच्या म्हणण्याला दुजोरा देत म्हणाले.

अजरुद्दीन अद्याप बेशुद्धावस्थेत होता. काही जणांनी त्याला सुलतानाच्या पलंगा-वरून खाली काढले.

"आपल्यालाच सुलतान म्हणवून घेणा-ऱ्यांची चांगली अद्दल घडली जहांपनाह!" वजीर प्रसन्न होत म्हणाले.

अजरुद्दीनच्या चेहरा दिसताच सुल-तानाला अत्यंत आश्चर्य वाटले. तरी सुद्धा त्या स्थितीत त्यांना आपले म्हणणें मागे घेता आले नाही.

दुसऱ्या दिवशी पहाटे वधस्तंभापाशी सर्वजण जमा झाले. नोकरांनी अझरुद्दीनला बांधून तेथे आणले. तेवढ्यात जमावातून एक म्हातारा ओरडत ओरडत पुढे आला. व गद्गद्लेल्या स्वरात त्याला म्हणाला– "काय रे, ह्या अवस्थेत तुला पहाण्याकरी-ताच कां मला देवाने जिवंत ठेवले." असे म्हणत उर बडवून धेत धाय मोकलून रडू लागला. व त्याला मिठी घालू लागला.

त्यावेळी ते दहा वजीर तेथे उपस्थित होते. त्यांनी जाणले की बहुदा हा म्हातारा

त्या लुटारूंचा नेता असावा. त्याला बंदी करण्याची आज्ञा देऊन मुख्य वजीर धावत पळत सुलतानाजवळ आला. ते ऐकून सुलतानसुद्धा वधस्तंभापाशी आला.

सुलतानाला तेथे आलेले पहाताच तो लुटारूंचा नेता त्याच्या हातापाया पडत रडू भेकू लागला व म्हणाला–"हुजूर, मी एक डाकू आहे. मला मारून टाकून माझ्या मुलाला सोडून द्या. माझा मुलगा देवदूत आहे! तो मला देवाकडून मिळालेला आहे."

"प्रत्येक बापाला आपला मुलगा म्हणजे देवाची देणगीच वाटत असते" मुख्य वजीराने चेष्टेच्या सुरात म्हटले.

"हुजूर, जर का तो देवाची देणगी नसता तर मला तो निर्जन पहाडी प्रदेशात कसा काय मिळाला? अजरुद्दीन माझा मुलगा नाही तो मला पहाडी प्रदेशात सांपडला" डाकूच्या सरदाराने म्हटले.

"पहाडी प्रदेशांत? केव्हां आणि कोणत्या पहाडी प्रदेशात?" सुलतानाने विस्मयाने विचारले.

"डाकूंच्या सरदाराने सुलतानाला सविस्तर सांगितले की, वीस वर्षापूर्वी हा दोन वर्षाचा मुलगा आपल्याला कसा मिळाला. सरदाराची गोष्ट ऐकल्याबरोबर सुलतानाला समजले की, अजरुद्दीन आपला हरवलेलाच मुलगा आहे. सुलतानाने त्याला आलिंगन केले तेव्हां त्याच्या डोळयातून आनंदाश्रू पाझरू लागले. त्याला आपल्या सर्व वजीरांनी केलेला कट समजला.

नंतर सुलतानाने आज्ञा केली की– "ह्या वजीरांना दुष्टांना उंच पहाडावरून खाली ढकलून मारून टाका."

"हुजूर! ह्या लोकांच्या अशा कट रचण्याचा आपल्याला चांगलाच फायदा झाला." अजरुद्दीनने आपल्या वडिलांना समजावत म्हटेल.

"तर मग ह्या वजीरांना तुरुंगात बंद करून ठेवा." सुलतानाने आज्ञा फर्माविली.

ह्यानंतर बापलेकांनी मिळून बरीच वर्षे जनतेच्या हिताच्या गोष्टी करून राज्य-कारभार केला.

मुका

(मागील अंकावरून पुढे)

राजानी पुन्हां ज्योतिषांना बोलावले व विचारले–"मला जेव्हां मुलगा झाला तेव्हा तुम्ही त्या मुलाची जन्मकुंडली करून मला सांगितले की, ह्या मुलाच्या कुंडलीत सर्व शुभ लक्षणें आहेत. काहीही अशुभ होणार नाही. तुमच्या लोकांचे भविष्य शंभर टक्के खोटे निघाले. ह्याला तुमच्यापाशी काय उत्तर आहे ?"

"महाराज, आपण अनेक व्रते करून पुत्रप्राप्ती मिळवलीत व त्या आनंदात आपला मुलगा अभागी आहे असे सांगणें आमच्या मनाला पटले नाही. त्यामुळे आम्ही खोटे बोललो." ज्योतिषि म्हणाले.

"मग आता काय करावयास पाहिजे ?" राजाने विचारले.

"प्रभु ! हा मुलगा जिवंत राहीला तर आपली राणीची व राज्याची हानी होईल. त्यामुळे एखादा अशुभ अशा रथाला अमंगल घोडे बांधून त्या रथात ह्या मुलाला बसवून पश्चिमेकडच्या दाराने स्मशानात घेऊन जाऊन तेथे ह्या मुलाला पुरा." ज्योतिष्यांनी सांगितले.

संकटाना घाबरून जाऊन राजाने त्याचा सल्ला योग्य मानून शिपायांना आज्ञा केली.

हि गोष्ट ऐकून चंद्रादेवी राजापाशी जात म्हणाली–"महाराज, आपण काही वर्षांपूर्वी मला एक वर देण्याचे वचन दिले होतेत. तेव्हां कृपा करून आता मला वर द्या." माझ्या मुलाचा राज्याभिषेक करा !"

"हे कधीच शक्य होणार नाही. कारण तुझा मुलगा अनिष्ट जन्मकुंडली असलेला आहे." राजा म्हणाला.

"बर पण नेहमी करता नाही तर कमीत कमी सात वर्षे तरी त्याला राज्य करू दे." राणीने राजाला विनवित म्हटले.

राजाने राणीचे म्हणणे मान्य केलें नाही परंतु त्याला सात दिवस राजा बनवायचे कबुल केले.

चंद्रादेवीने तावडतोब आपल्या मुलाला राजोचित वस्त्रालंकार घालून सर्व नगराला सुशोभित केले. ह्यानंतर दवंडी पिटविण्यात आली की आज पासून तेमिय राजाचा राज्यकारभार सुरू होईल.

त्या दिवशी रात्री चंद्रादेवी आपल्या मुलाला जवळ बसवून घेत म्हणाली–"बाळ, मी तुझ्याकरीता सोळा वर्षे डोळ्यात तेल घालून जागत आलें आहे. डोळे मिटले सुद्धा नाहीत. तू काही नाही तर माझ्याकरीता तरी चांगला उठून हिंडू फिरू लाग नां बाळ ! परंतु तेमियने काहीं सुद्धा चालना दिली नाही.

अशा प्रकारे सहा दिवस संपले त्यावर राजाने आपला सारथी सुनंद ह्याला बोलावून आज्ञा केली. तू उद्या एका अशुभ रथाला घाणेरडे घोडे जोडून तो रथ घेऊन ये. ह्यानंतर तू पश्चिमेकडच्या मार्गाने तेमियला त्या रथात बसवून स्मशानात घेऊन जा. तेथे एक चौकोनी खड्डा खणून त्यात तेमियला टाकून दे. नंतर तू नदीवर स्नान करून राजमहालात परत यें.

त्या दिवशीं रात्री चंद्रादेवी मुलाच्या अंगावर पडून रडत म्हणाली–"बाळा राजाने

तुला मारून टाकण्याची आज्ञा केली आहे." हा समाचार ऐकताच बोधिसत्वांना अत्यंत आनंद झाला. त्यांनी विचार केला की आजपर्यंत सोळा वर्षे जी आपण साधना केली ती लवकरच सफळ होणार. त्याची आई छाती पिटून रडत होती तरी सुद्धा त्याने तिच्या सांत्वना करीता सुद्धा तोंड उघडले नाही.

सकाळ होताच सुनंद रथ तयार करवून घेऊन आला व महालाच्या समोर उभा करून तो महालात गेला. राणीला म्हणाला–"महाराणी, हि गोष्ट तर तुमच्या पासून लपलेली नाही. राजाच्या आज्ञेचे पालन करणें माझे कर्तव्य आहे ?".

त्यावर चंद्रादेवी राणी आपल्या मुलाच्या अंगावर पडून रडू लागली सारथीने तेमियला आपल्या हाताने उचलले व रथात ठेवून तो पश्चिमेकडच्या दाराने जाणार तेवढ्यात घोडे पूर्वेकडच्या दिशेने पळू लागले.

पूर्वेकडचे द्वार पार करून रथ तिन योजने लांब गेला. तोपर्यंत कोठेही थांबला नाही. तेथे गेल्यावर सुनंदला भ्रमत पडला की जवळच एक जंगल व रुद्रभूमी आहे. तो तावडतोब तेथे रथातून खाली उतरला त्याने तेमियचे सर्व अलंकार काढून एका फडक्यात बांधले व तेथेच एक चौकोनी खड्डा खणू लागला. बोधिसत्वांना मनात वाटू लागले की, आजपर्यंत सोळा वर्षे आपल्या कोणत्याच अवयवांना चालना मिळाली नाही. त्यामुळे ते उठून उभे राहीले व एकमेकांवर त्यांनी हात चोळले खाली वाकून पाय घासले व रथातून उतरून स्वतःचीच परिक्षा घेतली की आपण इथेतिथे चालू शकतो कां? आपल्या ताकदीची परिक्षा घेण्याकरीता त्यानी रथाच्या पाठीमागे जाऊन रथ हाताने उचलून पाहिला तो रथ चेंडू सारखा उचलला गेला.

त्यानंतर खड्डा खणणाऱ्या सुनंदला बोधिसत्वांनी विचारले–"काय हो, तुम्ही मोठ्या तन्मयतेने हा खड्डा खणता आहात. कशाकरीता?"

"आमच्या राजाचा मुलगा वेडा व अपंग आहे व मुका आणि बहिरा आहे. त्यामुळे त्याला येथे पुरून टाकण्याची मला राजाने आज्ञा केली आहे." सुनंदने पाठीमागे वळून कोण आहे हे न पहाताच उत्तर दिले.

"तू मला चांगले पहा, मी बहिरा नाही किंवा अपंग. तू मला पुरून टाकलेस तर तुला पाप लागेल." बोधिसत्व त्याला म्हणाले. सारथीने मान वर करून राजकुमारला पाहिले व तो आश्चर्य चकित होऊन त्याच्याकडे एकटक पहातच राहिला.

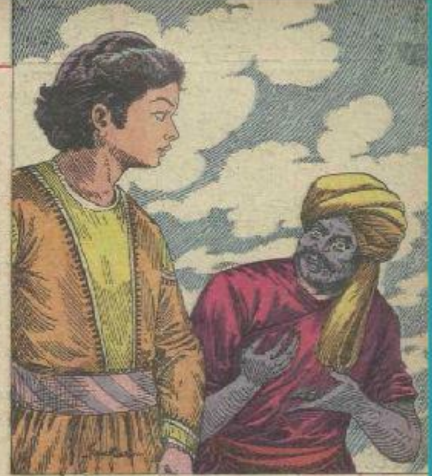
बोधिसत्वानी खरी खरी गोष्ट सांगितली तरी सुद्धा सारथी सुनंदचा त्यावर विश्वास बसला नाही. तो रथाच्या जवळ जात पाहू लागला परंतु तेथे राजकुमार किंवा त्याचे दागीने नसलेले पाहून त्याला खरे वाटू लागले. नंतर तो बोधिसत्वाच्या पाया पडत रडत म्हणू लागला. "अशा ह्या अवस्थेत महाराज आपल्याला ह्या भयानक जंगलात येण्याची आवश्यकता कां पडली? राजधानीला चला तुम्ही आमच्या राज्यावर वैभवाने राज्य करू शकता.

"मला राज्याची अजिबात जरूरी नाही. त्या करीता मला अनेक पापे करावी लागतील." बोधिसत्व म्हणाले.

"महाराज! आपल्याला बरोबर घेऊन गेलो तर आपले आई वडील अत्यंत आनंदित होतील. मला मौल्यवान भेट देतील." सारथी म्हणाला.

"वेड्या, मला कोणाच्या आनंदाची पर्वा नाही. आज माझ्या जन्माचे सार्थक झाले. मी संपूर्ण मनुष्य झालो आहे." बोधिसत्व म्हणाले.

"तर मग, महाराज आजपर्यंत आपण मुक्याचे बहिऱ्याच नाटक कां केलेत?" सारथीने विचारले.

कोण्या एका काळात मी राजपदाचा नरकवास भोगला आहे. पुन्हां ते राजपद मिळून नरकयातना होतील ह्या भीतीने मी मुका बनलो माझ्या समोर माझ्या पित्याने चार लोकाना निरर्थतेने कठोर शिक्षा केल्या त्या ऐकून माझे कान बहिरे झाले. मी एकदम बावळट बनलो. जो माणूस ह्या जिवनाला बुळबुळीत व दुःखमय समजतो. तो काय हे राज्य मिळविण्या करीता संतापेल. किंवा कोणाला दण्ड करेल. हे सत्य काय समजल्या शिवाय मानव अज्ञानी बनतो." बोधिसत्वानी त्याला समजावले.

ह्यावर सारथी म्हणाला–"महाराज, मला सुद्धा आपल्या बरोबर घेऊन चला."

"असे चालणार कसे हा रथ राजाचा आहे. हा राजाचा हाती सोपवा ते कर्तव्य पूर्ण करा. ते पूर्णकरून मग संन्यास घ्या. तोपर्यंत तुम्ही स्वतंत्र नाहीत." बोधिसत्व म्हणाले.

सारथी असा विचार येताच घाबरून गेला की आपण राजधानीला निघून गेलो तर बोधिसत्व जंगलात निघून जातील तेव्हां तो म्हणाला–"स्वामी, आपण मला असे वचन द्या. कीं, मी परत येई पर्यंत इथेच रहाल. मी राजाला जाऊन आपल्याला बरोबर घेऊन येईन. ते आपल्याला पाहून आनंदीत होतील.

"बोधिसत्वांनी सारथ्याच्या म्हणण्या-प्रमाणे तो नगरात जाऊन येई पर्यंत तेथेच थांबण्याचे वचन दिले." सारथ्यानी बोधिसत्वांच्या पायाला स्पर्श केला व तो तेथून निघाला. खिडकीतून चंद्रादेवी राणीने पाहिले की रथ रिकामा परत येत आहे. ती छाती पिटत रडू लागली. तिने सारथ्याला जवळ बोलावून घेत विचारले–"काय रे, माझ्या मुलांनी शेवटच्या घटकेपर्यंत सुद्धा तोंडातून एक शब्द देखिल बाहेर काढला नाही कां? काय त्याने हातपाय सुद्धा हलवले नाही का?"

"महाराणी सरकार, राज्यपद मिळेल ह्या भीतीने त्यांनी तसे ढोंग केले. त्यांचा आवाज तर मधुर आहे. ते विवेकशिल व बुद्धिमान आहेत. त्यांनी साधारण जिवनाचा त्याग करून दिव्य जिवनाचा मार्ग अवलंबला आहे. तुम्ही आता प्रत्यक्षच जाऊन पहा!" असे म्हणत चंद्रादेवीला सारी गोष्ट सांगितली. तिचे अश्रु आपो-आप बंद झाले. तिने तावडतोब जाऊन हा समाचार राजाच्या कानावर घातला.

राजाला क्षणभर देखिल राहवले नाही त्यांनी मोठा परीवार बरोबर घेतला व ते मुलाला पहाण्या करीत निघाले. ते लोक तेथे पोहोचण्या पूर्वीच इंद्राने बोधिसत्वा-करीता एक सुंदर पर्णशाला बांधण्याचा विश्वकर्माला आदेश दिला. राजा सर्व परिवारासह त्या पर्णशाळेपाशी पोहोचला.

बोधिसत्वांनी आपल्या पित्या करीता बसण्यास एक आसन बनविले. परंतु राजा त्याच्यावर बसला नाही. त्यांनी कोणत्या ना कोणत्या कारणाने राजकुमाराला राजधानीत घेऊन जाण्याचा मनाशी संकल्प केला व त्याला म्हटले–"बाळ, तू ह्या पर्णशाळेत कशाला रहातोस? जमिनीवर झोपणे. कंदफळेमुळे खाणे हे सर्व काय आहे? तुझ्या करीता अनेक महाल आहेत. नोकर-चाकर आहेत. विशाल राज्य आहे. त्यामुळे तू राजधानीला परत येऊन राज्यकारभार कर."

"बाबा, तुम्ही ज्या सुखभोगाची आशा ठेवता ती एक क्षणभगुंर आहे. मला तर त्या सुखसोईची अजिबात आवश्यकता नाही. आपण तर सदानकदा राज्य, सिंहा-सन ह्याच विषयी विचार करता परंतु आपल्या दृष्टीने एक गोष्ट मात्र आपली वाट पहात असते. एक तर आपण आपले काम करत राहातो. तिसरी गोष्ट संधी पाहून तीच आपल्यावर आक्रमण करते. स्थिर होऊन रहाणारी वस्तू म्हणजे वृद्धावस्था आहे. जी आपले काम आपण करते. तो एक वेळ आहे. प्रहार करणारी वस्तू मृत्यु आहे." बोधिसत्वानी सांगितली.

"बाळा, तुझ्या गोष्टी ऐकून तर माझ्या मनात जिवनाबद्दल विरक्ति निर्माण होऊ लागली आहे. मला राज्याचीं आवश्यकता नाही. मी तपश्चर्या करीन. तू माझ्या जागेवर राज्य कर" राजानें म्हटले.

मी सर्वस्वाचा त्याग केला आहे. अशा स्थितित मला आपले राज्य कशाकरीता असे सांगून तिथे जमलेल्या सर्व लोकांना त्यानी जिवनाचा काय अर्थ याचा बोध करून सांगितला. त्यांचा उपदेश ऐकून हळूहळू सर्वांनी संन्यास घेण्यास सुरवात केली व सारे नगर उजाड पडले.

काशी राजाचा संन्यास घेण्याचा वृत्तांत ऐकून दुसरा एक राजा तेथे आला त्या राजासह सर्व नगरवासी सुद्धा तेथे आले व सर्वांनी संन्यास घेतला अशा प्रकारे तीन राज्यें नाहीशी झाली. त्या राज्यातील सर्व प्राणी जंगली प्राण्यांमध्ये बदलून गेले. तेथील सर्व संपत्ती माती समान झाली. काही कोणत्याही गोष्टीला किंमत राहीली नाही.

राजाचा सत्कार

एका गावात गोविंद नावाचा एक तरुण रहात होता. तो खुप हुषार व चलाख होता. खेड्यातील जिवनात शाररिक कष्टाला अधिक प्राधान्य असायचे त्यामुळे गोविंदला सर्वजण गावातील नालायक समजत. त्याचा भाऊ व भावजय सुद्धा त्याच्या असल्या वागण्यावर चिडत असत. तरी सुद्धा गोविंद गावकऱ्यांना योग्य तो सल्ला देत असे. त्या सल्ल्यानुसार फायदा-सुद्धा होत असे. ती माणसे गोविंदच्या भावाला म्हणत–"तुझा धाकटा भाऊ गोविंद खुपच समजुतदार व गुणी आहे!"

आपल्या भावाच्या गुणांचे पोवाडे गाव-कऱ्यांच्या तोंडी ऐकून मोठा भाऊ अतिशय त्रासून जात असे. असेच एक दिवस गावकरी त्यांच्या संदर्भात सांगत असता त्याचा मोठा भाऊ त्यांना उद्देशुन म्हणाला– "गोविंद जर तुम्ही म्हणता तसा खरोखरीच बुद्धीमान असला तर राजदरबारात जाऊन राजसन्मान कां नाही मिळवित." "असाच योग्यतेचा तो माणुस आहे तर आम्हांला कसली आली आहे काळजी." त्याची वहिनी दादाच्या म्हणण्याला दुजोरा देत म्हणाली.

हि गोष्ट गोविंदने ऐकली त्याच्या मनात राजदरबारात नोकरी मिळविण्याची आशा कोंब धरू लागली. दरवर्षी वर्षाच्या सुरवा-तीच्या पहिल्या दिवशी राजा दरबारात उपस्थित असणाऱ्या अनेक नागरीकांना कैंक प्रश्न विचारण्याची प्रथा होती. हा रिवाज कित्येक वर्षापासून चालत आलेला होता. त्या दिवशी राजा बऱ्याच वस्तू भेट, बक्षिस म्हणून पण देत असे. तो दिवस जवळच आला होता. म्हणून गोविंद राज-धानीला निघाला व बरोबर त्या दिवशी जाऊन पोहोचला व राजदरबारात गेला. राजाच्या प्रश्नांना समाधान कारक उत्तर देणाऱ्या माणसांना एका वेगळ्या जागेत बसवले होते. राजाने त्यांना सरळ प्रश्न विचारले.

"आपल्या राज्यात सत्याचरण करणारे किती लोक आहेत?" हा राजाने पहिला प्रश्न विचारला.

"राज्यात एकूण एक लाख सत्यवादी असावेत" एकानें असे सांगितले तर दुसरा म्हणाला–"आताच्या घटकेला दहा प्रतिशत लोक आहेत."

"महाराज, आपल्या अधीन काम करणारे पांचशे नोकर सत्याचरण करणारे आहेत" गोविंद म्हणाला.

"तू कसे काय सांगू शकतोस राजा म्हणाला.

"महाराज, जर कां त्यातील कोणी सत्याचरण करणारा नसता तर तुम्ही त्याना दरबारातून केव्हांच हाकलवून लावले असतेत!" गोविंद म्हणाला.

राजाने दुसरा प्रश्न विचारला–"माझ्या पंसतीचे वस्त्र मला कसे मिळू शकेल?

"जनता आपल्याला भेटी दाखल देईल!"

"कापसापासून मिळू शकेल!" अशा तऱ्हेने! प्रत्येकाने आपापल्या परीनें उत्तरे दिली.

"कुशल विणकर आपल्याला पसंत पडेल असे कापड आपल्याला विणुन देईल" गोविंद म्हणाला. "तुम्ही तर असे खोटे बोला की, त्यावर कोणी विश्वास करणार नाही." राजा उत्तरला.

"माझे भयंकर डोके दुखते आहे." एक म्हणाला. "मी हवेत अधांतरी उडत होतो." दुसरा म्हणाला. "माझे पायतुटले आणि पुन्हां जोडले गेले." तिसराम्हणाला.

"ह्या सभेत उपस्थित असलेली सर्व माणसे म्हशी आहेत!" गोविंद म्हणाला.

अशा प्रकारे थोडा वेळ करमणुकीच्या गप्पा होत राहिल्या. नंतर राजाने बऱ्याच सभासदांना बक्षिसे दिली. त्यांच्या बरोबर गोविंदला सुद्धा बक्षिस देण्यात आले व विशेष रूपाने त्याला जेवणाला आमंत्रित

करण्यात आले. त्यात गोविंद बरोबर इतरानां पण आमंत्रणे होती.

राजदरबारातील सभा समाप्त झाल्या-वर गोविंदने राजाकडून भेटी दाखल मिळालेले वस्त्र दुसऱ्या कोण्या एकाला देऊन टाकले व तो स्वतःचे वस्त्र धारण करून भोजनाला आला. तेथे राजाकडून प्राप्त झालेले कपडे परिधान करून इतर सर्वजण उपस्थित होते. जेवतानां सुद्धा त्याने नेहमीचे साधे जेवण म्हणजे " भात भाजी चटणी ताक असेच घेऊन जेवण केले चांगली पक्वान्ने ह्याला हातही लावला नाही.

गोविंदच्या अशा विचित्र वागण्याचा समाचार तावडतोब राजाच्या कानावर गेला. त्याने गोविंदला बोलावणे धाडले व त्याला विचारले–" मी तुला भेटी दाखल दिलेली वस्त्रे तू परिधान कां केली नाहीस? भोजनाच्या वेळी तू पक्वान्ने खाल्ली नाहीस राजाला हे अपमान कारक नाही कां?"

" महाराज, मी गरीब आहे. आपल्या-कडून मिळालेले हे उंची वस्त्र मी आता नेसले तर ह्यानंतर मला साधे कपडे घालण्याची इच्छा होणार नाही. त्यामुळे मी ते कपडे दान करून टाकले मी रोज भात भाजी खाऊन त्याची पेज पितो. अशा माणसाला पक्वान्नाची चटक लागली तर आमच्या मनात अनेक तऱ्हेच्या वैभवी लालसा उत्पन्न होऊ लागतील. त्यामुळे मी माझ्या प्रतिष्ठेप्रमाणे व्यवहार केला. ह्याकारणाने राजाचा अपमान करावा अशी वाईट बुद्धी माझ्या मनात अजिबात नाही" गोविंदने सांगितले.

" मी तुला सोन्याचे जे नाणे दिले ते सुद्धा तू दान करून टाकलेस कां?" राजाने विचारले.

" महाराज, मला सांभाळणाऱ्या माझ्या मोठ्या भावाला देण्याकरीता ते सोन्याचे नाणे मीजपून ठेवले आहे." गोविंदने उत्तर देत म्हटले. गोविंदच्या बुद्धीमत्तेवर अत्यंत प्रसन्न होत राजाने त्याला एक हजार सोन्याची नाणी बक्षिस म्हणून दिली व राजदरबारात त्याला एक चांगली नोकरी पण दिली.

अमरोकी राकून

उत्तर अमेरिकेतील राकून प्राण्याच्या आहारा संबंधी म्हणजे अत्यंत मनोरंजन वाटण्या सारखे आहे. अस्वलाच्या जाती सारखी असणारी हि राकून स्वतःच्या खाण्याच्या शोधार्थ बाहेर पडतात. हे प्राणी छोटे छोटे पक्षी पक्षांची अंडी उंदीर मेंढक यांना पकडून खातात जंगलात जर भक्ष मिळाले नाही तर रान कोंबडयाच्या खुराडयांवर झडप घालतात. त्यावेळी कोणत्याही संकटाची चाहूल लागली तर विजेच्या गतीने उडून झाडावर चढून जातात.

ह्या प्राण्यांचे पाय अतिशय निमुळते लहान असतात. त्यांच्या बोटांच्या मधे मांस अजिबात असत नाही. तरी सुद्धा ही वेगाने पोहू शकतात. नदीत डुबक्या मारून आपल्या पायांनी मासे पकडून वर येतात कोणतीही खाण्याची वस्तू असू दे मासे किंवा इतर पक्षी हे पाण्यात त्यांना धुतल्या शिवाय खात नाहीत हे त्यांचे वैशिष्टय आहे.

शेपटी सकट एक मिटर लांबी असलेली हि जनावरे कोण्या एका काळात अमेरीकेमध्ये खूप पहावयास मिळत होती. आजपर्यंत गरम कपडयांकरीता उपयोगात आणली जाणारी कातडी ह्या राकून प्राण्यांचीच सर्वात मुख्य मानली जातात. शंभर वर्षांपूर्वी मिससीसी घाटात संपत्तीच्या बदल्यात ह्या राकून प्राण्यांची कातडी देण्याची वहिवाटी होती.

साधारणपणे झाडांच्या ढोलीत रहाणारे हे प्राणी केव्हां केव्हां इतर प्राण्यांप्रमाणे जमिनी-तील भुयारात सुद्धा आपले वास्तव्य करतात.

शरदऋतुमध्ये अनुकुल अशा आगेचा शोध काढून थंडीच्या दिवसात तेथे हे प्राणी जातात व दिर्घकाळ झोपेच्या आधीन होऊन संपूर्ण थंडीचा काळ तेथे घालवतात. जेव्हां उन्हाळा सुरु होऊ लागतो तेव्हां पाण्याच्या गरम वाफेने जाग येऊन हे प्राणी मातीच्या भुयारातून बाहेर पडतात.

